

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

”Nu känner jag mig som en del av världen”

– En studie om ungas liv idag och deras erfarenheter av att tidigare ha levt gömda

Socionomprogrammet

C-uppsats

Författare: Karin Andersson & Johanna Korol

Handledare: Pål Wiig

Abstract

Titel: ”Nu känner jag mig som en del av världen”: En studie om ungas liv idag och deras erfarenheter av att tidigare ha levt gömda.

Författare: Karin Andersson och Johanna Korol

Detta är en kvalitativ studie av unga som tidigare har levt gömda i Sverige men idag har permanent uppehållstillstånd. Insamlade av data har skett genom fem halvstrukturerade livsvärldsintervjuer med personer i åldern 11 – 24 år, alla var dock 18 år eller yngre när de levde gömda. Syftet med studien är att få större kunskap om och inblick i hur det är att leva gömd och undersöka vilka konsekvenser detta får för de ungas livssituation idag. Vi vill öka förståelsen för gruppen unga som tidigare levt gömda men också undersöka vilka behov dessa unga kan tänkas ha och hur deras situation kan förbättras. Detta gör vi genom att besvara följande frågeställningar:

- Hur ser de unga tillbaka på tiden då de levde gömda?
- Hur upplever de unga sin livssituation idag?
- Hur påverkar tiden som gömd de ungas livssituation idag?
- Hur hanterar de unga sin livssituation dels som gömda, dels idag?

Vi har tolkat vårt material från intervjuerna med hjälp av teorier om spegeljag, stigma, coping och KASAM. Resultaten av vår studie visar att de unga ser tillbaka på tiden som gömd som en period präglad av rädsla och psykisk ohälsa. Att få gå i skolan, sammanhållning inom familjen och hjälp från frivilligorganisationer är dock något som underlättar under tiden som gömd. Vi har tolkat det som att livet som gömd innebär en brist av mänskliga speglingar och en stämpel som offer, vilket påverkar individens identitetsskapande negativt. Dock är det tydligt att våra respondenter ständigt strävar mot att ta sig ur denna offerroll genom att hitta strategier för att kunna påverka sin situation och hantera sina upplevelser. Trots deras svåra upplevelser skildrar våra respondenter att de idag mår bra och har en ljus syn på framtiden. Tiden som gömd har dock satt sina spår och påverkar de unga även idag.

Nyckelord: gömda barn, illegala flyktingar, identitet, coping.

Tack!

Först och främst vill vi börja med att tacka alla er som vi har intervjuat för att ni tagit er tid och delat en bit av era liv med oss. Era berättelser och erfarenheter har varit ovärderliga för oss i genomförandet av denna studie. Vi vill även rikta ett stort tack till er som förmedlat kontakten mellan oss och våra intervjupersoner, utan er hade det inte varit möjligt. Tack också till vår handledare för din uppmuntran och din kritik som hjälpt oss att utvecklas. Slutligen vill vi tacka er som korrekturläst vår studie, era kommentarer har varit mycket värdefulla för oss.

Johanna och Karin

Göteborg, 5:e maj 2008

Innehåll

Introduktion	1
Inledning	1
Syfte och frågeställningar.....	2
Avgränsningar	2
Definition av begrepp.....	3
Bakgrund	4
Varför leva gömd?.....	4
Rättigheter för gömda barn	4
Kunskapsläge	6
Vardagen som gömd.....	6
Familjen.....	6
Skola och kreativa aktiviteter	7
Psykisk ohälsa	8
Tiden efter uppehållstillståndet	8
Metod	10
En kvalitativ forskningsansats.....	10
Förförståelse	10
Tillvägagångssätt vid datainsamling	11
Litteratursökning	11
Intervjuguidens utformande	11
Urval av respondenter	13
Genomförande av intervjuer.....	14
Tillvägagångssätt vid analys	15
Utskrift av intervjuer	15
Tolkning av empirin	15
Generaliserbarhet	16
Reliabilitet	17
Validitet.....	18
Etiska överväganden	18
Teoretisk tolkningsram	20
Identitet	20
Spegeljag	20
Stigmatisering och stämpling.....	20
Coping	21

KASAM	22
Teoriernas relevans	23
Resultat och Analys	25
Presentation av intervjupersoner	25
Livet som gömd	25
Vardagen som gömd	25
Faktorer som underlättat och försvårat	28
Gömd: Olik eller som alla andra?	34
Livet idag	36
Beskedet om att få stanna	36
Vardagen idag	38
Idag: Olik eller som alla andra?	41
Framtiden	43
Slutdiskussion	45
Svar på frågeställningar	45
Huvudresultat och teorianknytning	47
Kritisk metoddiskussion	49
Förslag på vidare forskning	49
Referenser	50
Bilagor	53
Bilaga 1: Presentation av tidigare forskning	53
Bilaga 2: Informationsbrev till respondenter	55
Bilaga 3: Informationsbrev till målsman	56
Bilaga 4: Intervjuguide	57

Introduktion

Inledning

Gömda flyktingar är en grupp som befinner sig i det svenska samhällets marginaler. De är utestängda från många rättigheter som för de flesta invånare räknas som självklara. Gömda flyktingar är människor som tvingats fly från sina hemländer på grund av krig, förföljelse eller diskriminering. De kommer till Sverige för att söka skydd men när de får avslag på sin asylansökan ser de ingen annan utväg än att gå under jorden. Dessa människor blir helt utestängda från det svenska trygghets- och välfärdssystemet och blir istället beroende av privatpersoner och frivilligorganisationers goda vilja för att klara sitt uppehälle.

Enligt FN:s barnkonvention som Sverige skrivit under får inget barn som befinner sig i Sverige, inklusive gömda barn, diskrimineras. Barnets bästa ska alltid vara en grundprincip hos alla myndigheter som gör ingripanden och åtgärder rörande barn. Vi anser att Sverige bryter mot dessa principer genom att samhället blundar för att det finns barn som befinner sig i landet i den inhumana situation som det enligt oss innebär att leva som gömd. De gömda barnen diskrimineras också genom att inte få samma rättigheter som andra barn då det i Sverige inte finns någon lagstadgad rätt för gömda att gå i skolan (Angel & Hjern 2004).

Vi anser att den bild som getts av gömda barn och ungdomar i media till stor del är präglad av det apatiska tillstånd som vissa drabbats av (GP, 2005, Hansson, 2005 & Hoffman, 2006). De apatiska flyktingbarnen blev för några år sedan en het fråga i media vilket gjorde att situationen för de tusentals gömda i Sverige uppmärksammades. Kravet på en allmän amnesti väcktes men det fanns även kritiska röster som menade att dessa barn simulerade sitt tillstånd för att familjen skulle få uppehållstillstånd. År 2005 infördes en tillfällig amnestilag som till stor del var en följd av den kritik som både allmänhet och frivilligorganisationer riktat mot den svenska asylpolitiken (GP, 2006 & Zetterström, 2006). Idag tycks frågan svalnat och intresset från medias sida är inte lika stort. Detta innebär dock inte att frågan är inaktuell. Det finns fortfarande människor som lever gömda i Sverige och ingenting tyder på att denna grupp kommer minska.

Den bild som ofta förmedlas i samband med gömda flyktingbarn är bilden av offer (Vestin, 2007). När vi började arbetet med studien hade även vi denna uppfattning av gömda barn och ungdomar. Visst stämmer denna bild till en viss del då vi fortfarande anser att gömda är offer för den svenska asylpolitiken. Vi har dock under arbetets gång fått en annan uppfattning då vi mött starka och kämpande unga som vägrar acceptera rollen som offer. Vi anser att citatet nedan speglar den drivkraft och vilja att överleva som vi mött bland de fem personer vi intervjuat i denna studie.

"Vi människor vill leva, vi älskar att leva. Speciellt när vi befinner oss i en hemsk situation, då väcks den viljan. Jag vill överleva!" – Zeljko

Syfte och frågeställningar

Vi vill göra en undersökning om ungdomar som fått uppehållstillstånd efter att de levat gömda. Syftet med studien är att få större kunskap om och inblick i hur det är att leva gömd och undersöka vilka konsekvenser detta fått för ungdomens livssituation idag. Ungdomar och barn som levat gömda i Sverige under längre eller kortare tid är en del av vårt samhälle som vi som socionomer kommer att möta i vårt arbete. Därför anser vi att det är angeläget att skaffa sig kunskap direkt från de unga om hur de upplever sin situation och vi menar att det är betydelsefull kunskap för socialt arbete.

Vi har valt att ha ett barnperspektiv, det vill säga beskriva barns och ungdomars erfarenheter av att leva gömda samt deras upplevelse av livet idag. Eftersom det finns lite forskning om gömda barns och ungdomars egna upplevelser anser vi att det finns ett viktigt tomrum att fylla. Vi vill göra en kvalitativ studie då vi anser att det behövs inom området då den tidigare forskning som finns om gruppen främst består av kvantitativa undersökningar.

Hur ungdomarnas liv såg ut som gömda samt hur deras liv ser ut idag vill vi undersöka genom att studera ungdomarnas vardag, syn på sig själva och relation till andra. Vi vill även genom de ungas berättelser se på vilka faktorer i individens omgivning som haft en positiv respektive negativ inverkan under tiden som gömd. Detta vill vi göra genom följande frågeställningar:

- Hur ser de unga tillbaka på tiden då de levde gömda?
- Hur upplever de unga sin livssituation idag?
- Hur påverkar tiden som gömd de ungas livssituation idag?
- Hur hanterar de unga sin livssituation dels som gömda, dels idag?

Avgränsningar

Vi är medvetna om att gömda har med sig ett bagage med en tidigare historia. Denna kan vara fylld med traumatiska upplevelser så som krig, förföljelse, separationer och fattigdom. I vår studie har vi dock valt att endast se på tiden som gömd och ej beröra individens tidigare upplevelser i tidigare forskning eller vid vår datainsamling. Vi är medvetna om att flykten och erfarenheter från hemlandet troligen påverkar upplevelserna under den gömda situationen men forskning visar att traumatiska upplevelser i hemlandet påverkar individen men mottagandet i det nya landet är det väsentligaste för individens fortsatta välmående (Angel & Hjern, 2004). Det är också detta som vi som socionomer kan påverka och det är intressant att få en fördjupad kunskap direkt från gömda. Media har den senaste tiden uppmärksammat fenomenet ensamkommande flyktingbarn, det vill säga barn som kommer utan föräldrar och söker asyl i Sverige. Detta är en grupp som vi valt att ej fokusera på. Vi anser att denna grupp befinner sig i en specifik situation vilken vi tror är svår att jämföra med andra asylsökande barn. Dessutom visar forskning att ensamkommande barn sällan gömmer sig i Sverige (SoS 1999:5). Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) är återkommande i den forskning vi läst om gömda. Detta är något som kan drabba människor som upplevt ett psykiskt trauma så som exempelvis krig och tortyr. Vi har dock valt att inte fokusera på detta då det redan finns mycket kunskap om detta liksom om de juridiska rättigheterna som vi inte heller lagt fokus på.

Definition av begrepp

Följande begrepp är återkommande i vår uppsats och vi väljer därför att redan här redogöra för vår definition av dem för att underlätta för läsaren att ta del av vår studie.

Flykting

Sverige har tillsammans med över 130 länder skrivit på FN:s flyktingkonvention, även kallad Genèvekonventionen. Genom detta har Sverige åtagit sig att ge en fristad åt människor som har sådana flyktinskäl som beskrivs i konventionen. Genèvekonventionens definition av en flykting lyder som följande: Individer med medborgarskap i ett annat land samt statslösa individer som upplever välgrundad fruktan för förföljelse på grund av ras, nationalitet, religiös eller politisk uppfattning eller på grund av kön, sexuell läggning eller annan tillhörighet till en viss samhällsgrupp. Detta gäller både vid förföljelse från landets myndigheter samt enskilda individer (Migrationsverket, 2008 a).

Asylsökande

Person som befinner sig i Sverige och söker skydd mot förföljelse som väntar på beslut från Migrationsverket eller migrationsdomstol (Migrationsverket, 2008 b).

Gömda

Med gömda menar vi människor som varit asylsökande i Sverige men efter avslag valt att stanna kvar illegalt i landet.

Hjälpare

Med begreppet hjälpare syftar vi på en privatperson, organisation eller kyrka som aktivt arbetar för att underlätta situationen för den gömda flyktingen. Detta sker ofta genom att hjälpa till med det nödvändigaste så som boende, mat och pengar.

Tillfälliga lagen

Tillfällig lag om amnesti för flyktingar som trädde i kraft november 2005 och gällde fram till den nya utlänningslagen började gälla den 1 april 2006. Syftet med den tillfälliga lagen var att barnfamiljer med lång vistelsetid i Sverige och personer från länder dit det inte gick att verkställa avvisningsbeslut på grund av oroligheter skulle beviljas uppehållstillstånd. Drygt 8000 människor som levt gömda i Sverige ansökte om prövning enligt den tillfälliga lagen. Av samtliga barnfamiljer beviljades 76 % permanent uppehållstillstånd (Migrationsverket, 2008 c). Majoriteten av de ungdomar vi har intervjuat fick uppehållstillstånd genom denna lag.

Permanent uppehållstillstånd

Den som får sin asylansökan beviljad får i regel permanent uppehållstillstånd. Det innebär rätt att bo och arbeta i Sverige på obegränsad tid (Migrationsverket, 2008 b).

Bakgrund

Varför leva gömd?

Innan vi beskriver varför människor väljer att gömma sig vill vi börja med att presentera några siffror på hur många det är som söker asyl i Sverige. År 2007 sökte 36 207 människor asyl i Sverige, år 2006 var siffran 24 322 (SCB, 2008). Samtidigt beviljades cirka 16 000 människor asyl i Sverige år 2007 dock är det inte samma människor som söker asyl ett år som får sina ansökningar beviljade (Migrationsverket, 2008 d). Antalet som söker asyl i Sverige ser olika ut varje år. De senaste decenniernas topp var år 1992 då antalet asylsökande var 84 000, majoriteten av dessa var flyktingar från kriget i forna Jugoslavien (SCB, 2008).

Rikspolisstyrelsen uppskattade år 2005 att det fanns runt 15 000 människor som var efterlysta efter att ha avvikit då de fått avslag på sin asylansökan. Vissa av dessa personer kan ha lämnat Sverige på egen hand, det är därför svårt att få fram en exakt siffra över hur många gömda flyktingar det finns i landet (SCB, 2006). Utöver gruppen gömda flyktingar finns det även andra illegala immigranter som lever i Sverige. De finns exempelvis de som inte söker asyl för att de vet att de kommer få avslag. En annan grupp är människor som kommer till Sverige av ekonomiska skäl och arbetar svart. Det finns även individer som befinner sig i Sverige på grund av att de utsatts för trafficking. Slutligen finns det studenter och turister som kommer till Sverige helt lagligt men sedan stannar kvar i landet när deras visum gått ut (Socialstyrelsen, 2006). Även om vi i vår uppsats valt att fokusera på gömda flyktingar anser vi att det är viktigt att uppmärksamma att det finns andra människor som också lever gömda i Sverige och att även dessa har en svår situation.

När ett barn göms är detta oftast ett beslut som tas av barnets föräldrar eller andra vuxna i omgivningen. Föräldrarna upplever möjligheten att gömma sig och sina barn som det enda sättet att skydda sin familj då rädslan för förföljelse, fängelsestraff eller tortyr i hemlandet är stor. Detta driver föräldrarna till att gömma sig, barnet följer av automatik med sina föräldrar och göms därmed också. En annan orsak som kan leda till att asylsökande väljer att gömma sig är att den utdragna asylprocessen försvårar uppbrottet då både vuxna och barn hunnit rota sig i landet vid tiden för avslaget. Den ovisshet som det innebär att under lång tid vänta på beslut leder till att många mår mycket dåligt. Den psykiska ohälsan i sig innebär att det är svårare att acceptera ett avslag vilket i sin tur kan leda till att individen gömmer sig. Införandet av Dublinkonventionen 1997 kan också vara en orsak till att människor väljer att gömma sig. Denna innebär att det landet inom EU som en asylsökande först kommit till är det landet där denne skall provas för asyl. Dublinkonventionen innebär också att en asylansökan ska leda till samma beslut i alla medlemsländer men många asylsökande och frivilligorganisationer menar att så inte är fallet. Därför finns det familjer i Sverige som väljer att gömma sig av rädsla för att bli skickad till ett annat land för prövning på grund av att man tror att det landet har en tuffare asylpolitik (SoS 1999:5).

Rättigheter för gömda barn

Då personnummer är nödvändigt i det svenska systemet för att en individ ska kunna ta del av landets samhällsservice blir den som lever gömd utestängd från allt detta om inte speciallagar eller bestämmelser säger annorlunda (Socialstyrelsen, 2006).

Barn som lever gömda men tidigare sökt asyl har rätt till hälso- och sjukvård samt tandvård på samma villkor som svenska medborgare men eftersom många vuxna gömda är rädda för att söka vård innebär det att de även undviker att söka vård för sina barn. På grund av rädslan för att bli polisanmälda vid sjukhusbesök och därmed utvisade till hemlandet undviker många gömda att söka vård. Sjukvårdspersonal får enligt sekretesslagen inte ange gömda patienter till polisen eller andra myndigheter. De är dock tvungna att besvara direkta frågor från polisen om en särskild person befinner sig på sjukhuset vid den aktuella tidpunkten (Läkare utan gränser, 2005).

Socialtjänsten har ingen skyldighet gentemot gömda flyktingar då deras ansvar endast berör de människor som har uppehållstillstånd i Sverige. Det finns ett undantag när det gäller gömda barn. Socialtjänsten har ansvar för alla barn som far illa vilka vistas i kommunen, i denna grupp inkluderas gömda barn. Dock är socialtjänstens personal enligt lag skyldig att anmäla en person till polisen som inte infinner sig för avvisning vilket innebär att det är mycket svårt för socialtjänsten att arbeta med gömda flyktingar (Socialstyrelsen, 2006). Vi har fått information om att det för närvarande pågår arbete inom Socialstyrelsen med att se över denna praxis för att möjligen förändra denna anmälningsplikt (Ascher, 2008-03-15).

Ideella organisationer är därmed de idag som främst erbjuder den social hjälp som finns för gömda flyktingbarn i Sverige. Det är inte olagligt att hjälpa någon som gömmer sig för att förhindra utvisning varken för privatpersoner eller för organisationer, om det ej sker för ekonomisk vinning (Socialstyrelsen, 2006).

Gömda barn har inga rättigheter till skolgång. Praxis varierar mycket mellan olika kommuner och mellan skolor inom kommuner. Vissa skolor väljer att låta gömda barn få gå i skolan. Detta är dock något som kommunen inte får ersättning för. Människor som inte har uppehållstillstånd i Sverige kan inte heller teckna ett hyreskontrakt. Detta innebär att gömda familjer med barn tvingas söka efter boende på den svarta marknaden, detta betyder upprepade flyttningar och leder många gånger till hemlöshet (Socialstyrelsen, 2006).

Kunskapsläge

Följande kapitel är en sammanställning av tidigare forskning som gjorts om gömda barn och ungdomar. Vi har gjort en presentation av de studier vi tagit del av där vi kortfattat beskriver undersökningarnas syfte och tillvägagångssätt (se bilaga 1).

Vardagen som gömd

Att leva gömd är mycket påfrestande för människor och för många innebär det att återvända till det tillstånd man levtt under i hemlandet; på flykt. Tiden som gömd innebär också ofta intensivt återupplevande av svåra minnen och känslor (Angel & Hjern, 1992). Intervjuer gjorda med människor som tidigare levtt gömda visar att vardagen som gömd präglades av en konstant rädsla för att bli upptäckt och utvisad. De höll sig därför inomhus så mycket som möjligt för att inte väcka misstänksamhet hos sina grannar. Många familjer var tvungna att flytta mycket under tiden de levtt gömda då boendet oftast är både kortsiktigt och trångt. De som lever gömda är oftast beroende av stöd från vänner, släktingar, frivilligorganisationer eller medlemmar i religiösa samfund för att få boende, mat, pengar och läkarvård (Integrationsverket, 2007).

Isoleringen under tiden som gömd kan leda till oro, ångest och depressioner hos barn. Hur stor isoleringen är kan skifta beroende på vart barnet lever. Barn som lever gömda på landsbygden är ofta mycket isolerade medan barn i storstaden lever mer fritt och kan ofta exempelvis gå i skolan (SoS 1994:8). Många barn som levtt gömda hade inte till fullo förstått varför man skulle gömma sig och vad det egentligen innebar att leva gömd innan det skedde, denna förståelse kom istället genom erfarenheten (SoS 1999:5). Ungdomar som lever gömda beskriver att detta påverkar deras syn på sig själva. Upplevelsen av att inte vara som alla andra barn är tydlig och det kan påverka ungdomarnas självförtroende negativt (Waldehorn, 2007).

Familjen

Integrationsverkets studie beskriver att det var vanligt att relationerna inom familjen påverkades negativt under tiden då de levde gömda. Många kände sig frustrerade, nervösa, deprimerade och hade svårt att sova, allt detta bidrog till att det blev mer bråk hemma (Integrationsverket, 2007). I den gömda situationen är det få föräldrar som orkar och klarar av att behålla sin fulla funktion och roll som förälder. Många barn som lever gömda blir därmed inte sedda av vuxna i den utsträckning som de har behov av. Att föräldrarna sviktar i sin omsorgsförmåga kan orsaka ett trauma för det gömda barnet. En förälder som inte klarar av sin roll kan inte hårbärgera barnets oro och inte heller ge barnet skydd, trösta eller förmedla hopp. Detta är en stor förlust för barnet eller tonåringen då dessa egenskaper hos en förälder är mycket viktiga för dess välmående och utveckling (SoS 1999:5).

Många barn tar mycket stort ansvar för sina familjer. Då barnet ofta lär sig språket lättare än sina föräldrar är det vanligt att det får funktionen som tolk i all kontakt med myndigheter och hjälpare. Många gömda barn och ungdomar beskriver det som om de förlorat sin barndom (Waldehorn, 2007). För tonåringen som lever gömd tillsammans

med sin familj finns det svårigheter i denna situation kopplat till det egna identitetsskapandet och utvecklingen som sker i denna period av livet. Tonårstiden är en tid för frigörelseprocess från föräldrarna och en period då vänner blir en mycket viktig del av livet. Den gömda tonåringen som lever isolerad från omvärlden och nära inpå sin familj får det svårt i bägge dessa avseenden. Det finns en risk att tonåringen stannar av i sin utveckling men även att den växer upp för fort och går in i en vuxenroll (SoS 1999:5).

Även om det finns problem inom många familjer som lever gömda så är det främjande för barnet att få leva gömd tillsammans med sin familj. Familjen är det viktigaste stödet för flyktingar och familjens förmåga att fungera stödjande är troligen avgörande för hur människor mår de första åren i Sverige. I familjen blir du bekräftad och du är den du alltid har varit trots att allt omkring dig är förändrat (Angel & Hjern, 2004). Det finns exempel på många familjer som på grund av platsbrist eller för risken att bli upptäckta tvingas levda gömda på olika ställen. Barnet som lever gömd med hela sin familj har här en fördel. Många familjer splittras då de lever gömda, det är inte ovanligt att en av föräldrarna blir gripna, satt i förvar och skickad till hemlandet. Detta då barn ej får tas i förvar under en längre tid och inte heller båda föräldrarna får skiljas från barnet. Dessa slags separationer är mycket dåliga för barnets välmående (Waldehorn, 2007).

Skola och kreativa aktiviteter

För barn och ungdomar som lever gömda finns det positiva faktorer som kan hjälpa dem att hantera sin situation. Struktur i vardagen är en sådan mycket viktig faktor som många gömda barn dock saknar. Ett sätt att skapa denna struktur är genom att de får gå i skolan (SoS 1999:5). Om barn inte får gå i skolan tappar de inte bara kunskaper utan även den självkänsla man får genom att lära sig saker och utvecklas. Angel och Hjern (2004) menar att skola och förskola är det viktigaste stödet för gömda barn. På detta sätt får de struktur i vardagen och möjlighet att träffa andra barn och vuxna utanför hemmet. Skolgång ger också barnet en känsla av normalitet och genom att få lära sig nya saker stärks även självkänslan (Angel & Hjern, 2004).

Att barn i utsatta livssituationer har en nära relation till någon vuxen är en mycket viktig och skyddande faktor för barnet. Om föräldrarna sviktar i sin förmåga att ge en god omsorg kan en stark relation till någon annan vuxen, en så kallad ”signifikant annan”, hjälpa barnet att klara av situationen. Det är också viktigt för barn att de inte blir passiva om de ska klara sig igenom stressfulla situationer. Att barnen är aktiva och känner att de på något sätt kan påverka sin situation genom egna handlingar är en skyddande faktor (Angel & Hjern, 1992). Vi tror att skolan är ett bra sätt att tillgodose båda dessa behov, aktivitet och signifikant annan. Det kan även underlätta för barn och ungdomar att få komma bort från familjen och tänka på annat (Waldehorn, 2007).

Hos gömda barn finns ofta flera riskfaktorer så som osäkerhet inför framtiden, problem inom familjen samt tidigare upplevelser av krig eller förföljelse. Olika typer av kreativa aktiviteter har positiva effekter då de stärker så kallade friskfaktorer hos barnen så som självförtroende och optimism. Kreativa aktiviteter så som målning, drama eller dans kan hjälpa barn att komma i kontakt med sina känslor och dela dem med andra. Dessutom kan det innebära en trygg och accepterande miljö där barnet har möjlighet att leka. Att barnet genom kreativa aktiviteter producerar någonting på egen hand stärker också dess självkänsla och självständighet (Ingleby, 2005).

Psykisk ohälsa

Många barn som lever gömda har ont i magen och huvudet, de kan ha svårt att sova eller kan matvägra. Vissa barn går in i en vuxenroll och tar på sig stort ansvar för sin familj, andra barn regredierar istället och beter sig som yngre än sin verkliga ålder. Något annat som kan drabba barn som lever gömda är att de inte längre klarar av att leka. Bland äldre barn är det vanligt att de blir så absorberade av oro att de konstant gör upp planer för olika tänkta hemska scenarier som kan drabba familjen. Yngre barn uttrycker ofta istället denna oro genom att agera ut den genom exempelvis bråk. Några symtom som är vanliga bland barn som lever gömda är ängslan, rädsla, irritation, aggressivitet, depressioner, sömnlös och mardrömmar. Vissa gömda barn är svårt deprimerade och apatiska. En del gömda barn gör självmordsförsök, andra barn uppvisar psykotiska tillstånd (SoS 1994:8).

En enkätstudie gjort av Läkare utan gränser (2005) visar att förekomsten av depression var tio gånger högre hos de gömda i studien än bland svenska deltagare och två gånger så hög som hos nyligen anlända irakiska flyktingar. Dessutom har de gömda i studien en högre nivå av självmordstankar jämfört med de två andra grupperna. 65 % svarade att deras fysiska och psykiska hälsa har försämrats under tiden som de har levt gömda (Läkare utan gränser, 2005).

Studien som Center för Traumatisk Stress (Ekblad & Larsson, 2007) genomförde visar att majoriteten bland de före detta gömda känner sig nedstämda, sover dåligt och har koncentrationsproblem. Merparten är belastad av svåra traumatiska händelser, har upplevt krig och förlorat nära anhöriga. Hälften har dessutom själva varit utsatta för tortyr. Nära hälften av deltagarna visar symtom som tyder på PTSD, dock är det tydligt att med permanent uppehållstillstånd så mår de bättre och uppvisar även färre PTSD-symtom. Bland barnen som deltog i studien är det tydligt att deras hälsa till stor del samvarierar med deras föräldrars psykiska hälsa. Även bland barnen är det tydligt att den psykiska hälsan förbättras i samband med att de får permanent uppehållstillstånd. En tredjedel av de intervjuade barnen uppgav svar som enligt författarna gav anledning till oro för deras psykiska hälsa.

Många barn som nyligen anlant till Sverige från länder där de upplevt krig, våld eller förföljelse har symtom som tyder på post-traumatisk stress och andra psykiska besvär. I uppföljningsstudier gjorda sex år efter barnens ankomst är sådana symtom dock ovanliga, vilket tyder på att barn har förmåga att återhämta sig från dessa symtom utan professionell hjälp. I Sverige finns en tradition och uppfattning om att det är viktigt att få prata om och ventilerat svåra känslor och upplevelser. En studie gjord bland bosniska flyktingar visar dock att majoriteten av föräldrarna valde att inte prata om krigsupplevelserna med sina barn. Det visade sig också att de barn som upplevt svåra saker i samband med kriget i hemlandet mådde sämre om de pratade om sina tidigare upplevelser (Hjern, 2005).

Tiden efter uppehållstillståndet

Det finns mycket lite forskning kring hur barn och ungdomar som tidigare levt gömda, men som sedan fått uppehållstillstånd har det idag. Barnpsykiatriern Ebba Neander har för utredningen *Barn som lever gömdas* räkning gjort intervjuer med barn och deras föräldrar som lever gömda samt uppföljningsintervjuer med dessa familjer när de fått permanent uppehållstillstånd. Neander beskriver att vissa av barnen och ungdomarna i uppföljningsintervjun säger att de minns lite från tiden de levde gömda. De flesta av barnen och ungdomarna beskriver att de fortfarande har minnen och tankar från tiden

som gömd som påverkar dem varje dag. Många beskriver dock att dessa minnen har blivit lättare att hantera. Vissa av barnen vill helst inte prata om tiden då de levde gömda eller känslorna kopplade till denna period. Andra barn vill gärna prata om perioden då de levde gömda. Något som återkommer bland barnen är dock att man inte ville berätta i skolan om att man tidigare levt som gömd. Neander beskriver att vissa av de barn och ungdomar hon gör uppföljningsintervjuer med har klarat sig bra trots de svåra omständigheterna och mår bra efter att ha fått uppehållstillstånd. Andra har fortfarande svåra men som påverkar deras vardag så som exempelvis skolgången. Dessa barn menar hon kommer att behöva professionell hjälp och stöd från samhället för att kunna bearbeta sina trauman från tiden som gömd samt upplevelserna i hemlandet. Även Neander tar upp viktiga faktorer, så som skola och starkt nätverk, som varit positiva och underlättat tiden som gömd för barnen (SoS 1999:5).

Bland de vuxna som deltog i Integrationsverkets studie (2007) beskriver samtliga uppehållstillståndet som en brytpunkt i deras liv och att beskedet innebar en stor glädje och lättnad. Den största förändringen tycks vara att de nu kan planera sin framtid och har en känsla av att de själva har mer kontroll över sin situation vilket gör att de nu kan slappna av. Respondenterna ger liknande berättelser av sin tid i Sverige utan uppehållstillstånd men strategierna hur de hanterar dessa erfarenheter ser olika ut. Vissa menar att tiden varit hemsk men att den ändå gjort dem starkare och att de lärt sig saker från den. Andra vill bara glömma den tiden som varit genom att klippa alla band med den tiden och bara fokusera på framtiden. Andra kan inte glömma och den tiden gör sig fortfarande påmind i form av trötthet och stress. Vissa jobbar aktivt för att ”göra upp med” tiden som har varit för att sedan kunna gå vidare, medan andra verkar klara av att se erfarenheterna som något de kan ha nytta av i framtiden. En del upplever att den långa perioden av ovisshet och oro brutit ner deras ork. Besvikelsen över upprepade avslag gör det svårt att känna engagemang nu när man väl har fått stanna. Trots att respondenterna har olika erfarenheter från tiden i Sverige innan de fick uppehållstillstånd så beskriver alla liknande känslor av vanmakt, oro och ohälsa. Gemensamt för alla är att de har haft en utdragen asylprocess men det går inte att se någon skillnad mellan de som tidigare levt gömda och de andras upplevelser (Integrationsverket, 2007).

Metod

En kvalitativ forskningsansats

Svenning (1997) lyfter fram att frågeställningarna måste få styra forskarens val av metod. Då våra frågeställningar handlar om människors upplevelser och känslor anser vi att det bästa sättet att spegla detta är med hjälp av en kvalitativ studie. Enligt Svenning (1997) kan kvantitativ data inte förklara hur människor tänker och fungerar då de inte ger någon kunskap om detaljer. Han menar att den kvantitativa studien i större utsträckning syftar till generaliseringar medan den kvalitativa studien ger exemplifieringar. Larsson (2005 a) menar att den kvalitativa metoden vill få kunskap om individens subjektiva upplevelse och använder sig därmed av dennes egna ord och beskrivningar. Forskarens uppgift blir att sätta sig in i respondentens upplevelse och beskriva denna. Larsson beskriver dessutom att den kvalitativa metoden ger ett helhetsperspektiv. De fenomen eller individer som undersöks blir inte reducerade till siffror och procentsatser utan ses i sin helhet. Utifrån detta tror vi att en kvalitativ studie ger större utrymme för individen att uttrycka sig och därmed större möjlighet för oss som forskare att öka vår förståelse av det område vi vill studera.

Det finns tre huvudformer av datainsamling inom det kvalitativa tillvägagångssättet. Dessa består av öppna intervjuer, observationer och dokumentanalyser (Larsson, 2005 a). Vi har valt att använda oss av intervjuer som vår metod för att samla data till vår undersökning. Vid en kvalitativ intervju är det den intervjuade individens livs- och upplevelsevärld som är det centrala och det som ska lockas fram genom intervjun (Larsson, 2005 a). Då syftet med vår studie är att få större kunskap om och inblick i hur det är att som barn och ungdom leva gömd samt att undersöka vilka konsekvenser detta får för ungdomens livssituation idag anser vi att detta på bästa sätt undersöks genom att ungdomarna själv får föra sin talan. Vi har därför valt att använda oss av intervjuer som tillvägagångssätt vid vår studie då vi anser att detta är det bästa verktyget för att få fram den data vi söker.

Förförståelse

Vi möter aldrig världen förutsättningslöst då alla har med sig tidigare erfarenheter från livet in i nya situationer. Ett annat namn för dessa förutsättningar eller erfarenheter som alla bär med sig är förförståelse. Denna förförståelse är nödvändig för att vi överhuvudtaget ska kunna förstå något, då vi måste veta vart vi ska rikta vår uppmärksamhet när vi studerar ett visst fenomen. En människas förförståelse kan delas upp i tre olika komponenter: Språk och begrepp, trosuppfattningar och individuella erfarenheter (Gilje & Grimen, 2005).

Vilka begrepp vi behärskar påverkar vilka aspekter hos ett fenomen som kommer att belysas och vilka som kommer att förbli dolda (Gilje & Grimen, 2005). Larsson (2005 b) beskriver att den teoretiska tradition som forskaren befinner sig i oftast påverkar valet av metod och därmed vilken typ av empiri som samlas in. Att vi studerar vid Institutionen för socialt arbete för att bli socionomer innebär att vi genom vår utbildning blivit influerade av vissa teoretiska perspektiv. Vi är även medvetna om att utbildningen har format vårt språk och vilka begrepp vi behärskar. För oss är det sociala sammanhang och samspelet med andra människor centralt för att förstå individens situation. Dessa tankegångar tror vi påverkar både vad vi har valt att undersöka och hur

vi analyserar vår empiri. Vi håller med Gilje och Grimen (2005) i deras beskrivning av att en forskares begrepp är dennes glasögon och att detta innebär att olika forskare kan se olika saker fast de utforskar samma fenomen.

Våra trosuppfattningar ingår också i vår förståelse, med detta begrepp menas allt som vi uppfattar som sanningar om hur människor och samhälle fungerar. Dessa föreställningar påverkar i sin tur vad vi som forskare anser vara ett problemområde värt att studera och vilka hypoteser vi har om forskningsområdet (Gilje & Grimen, 2005). Även här kommer vår utbildning in då den har influerat oss i vår syn på hur människor fungerar. Att vi båda två är födda och uppväxta i Sverige är en annan faktor som vi tror påverkar hur vi förstår och tolkar olika fenomen. Våra intervjupersoner härstammar från andra länder och har därför troligen delvis andra förståelseramar än de vi har. Att våra respondenter har en annan kulturell bakgrund än vår är inget vi valt att fokusera på i vår studie, däremot är det troligt att vår analys är influerad av ett västerländskt tankesätt.

Vi har själva inga erfarenheter av att arbeta med gömda flyktingar. Däremot känner vi människor som jobbar med att underlätta situationen för denna målgrupp. Vi har därför tidigare besökt träffpunkter där gömda i Göteborg samlas och även fått ta del av deras livssituation från de hjälpare vi känner. Detta innebär att vi innan vi började vårt arbete med studien redan hade en förståelse av hur situationen för gömda såg ut: En vardag präglad av rädsla, isolering, psykisk ohälsa och fattigdom. Dessa personliga erfarenheter, våra trosuppfattningar samt de språk och begrepp som vi behärskar har vi med oss i interaktionen med våra respondenter och detta påverkar hur vi förstår och tolkar deras berättelser (Gilje & Grimen, 2005).

Tillvägagångssätt vid datainsamling

Litteratursökning

Vårt första steg i arbetet med vår studie är att söka efter tidigare forskning. Detta gjordes i GUNDA, LIBRIS, PsykINFO, Social Services Abstracts och Google Scholar. För att hitta lämplig litteratur använde vi sökorden flyktningbarn, ”gömda flyktingar”, asylsökande, ”illegala invandrare”, papperslösa, och uppehållstillstånd. Vi hade svårt att hitta någon bra engelsk översättning för gömda flyktingar men de sökord vi använde var ”illegal immigrants” och ”undocumented immigrants”. För att fånga in olika böjningar av orden testade vi även att använda så kallade trunkering (Löf, 2005) på sökorden gömd*, flykt*, asyl*, immigrant* och asylum*. Vi visste redan tidigt att vi ville avgränsa oss till gömda flyktingar, helst barn, därför har vi på ett tidigt stadium försökt hitta litteratur specifikt om detta. Vi har inte funnit någon internationell forskning om gömda unga. Att gömda flyktingar är ett relativt outforskat område, framför allt internationellt fick vi även bekräftat av Henry Ascher (2008-03-15) som arbetar med gömda flyktingar och själv forskar om flyktingskap, migration och hälsa. Utav honom fick vi även låna litteratur till uppsatsen. Vi använde oss även av så kallad kedjesökning (Löf, 2005). Det innebär att vi använde oss av referenslistorna i den litteratur som vi hittat för att på så sätt finna mer intressant litteratur inom vårt område.

Intervjuguidens utformande

Vi har både genom hela vår studie samt i konstruktionen av vår intervjuguide använt oss av en kombinerad induktiv-deduktiv strategi. Ett induktivt förhållningssätt innebär att ett fenomen studeras utan att det ses i skenet av teorier, begrepp eller hypoteser. En deduktiv strategi å andra sidan innebär att forskaren använder sig av teorier och synsätt

för att belysa och tolka det denne vill undersöka (Larsson, 2005 a). Som vi tidigare beskrivit menar Gilje och Grimen (2005) att forskaren måste ha en förkunskap om ämnet för att kunna undersöka ett fenomen. Innan vi konstruerade vår intervjuguide valde vi att läsa in oss på tidigare forskning då vi ville ha en förståelse för målgruppen och deras situation. Utifrån detta väcktes även tankar om teori som skulle kunna appliceras på det vi ville undersöka. Den kunskap vi tillgodogjort oss hjälpte oss att formulera relevanta frågor. Vår intervjuguide gav dock även våra respondenter utrymme till att berätta om det de själva ville och ansåg var viktigt att förmedla. Denna möjlighet fanns dels genom att vi konstruerat en del öppna frågor men också genom att vi på slutet av intervjun bad våra respondenter berätta om viktiga upplevelser och tankar kopplade till ämnet som de ansåg att vi missat att beröra under intervjun. Genom vårt insamlade material har vi sedan låtit oss influeras och påverkas för att välja ytterligare teorier som vi använt oss av vid tolkning och analys.

Vi valde att konstruera en allmän intervjuguide. Detta innebär en intervjuguide som utifrån problemområdet som undersöks är uppbyggd runt teman. Under dessa teman konstrueras öppna frågor, dessa behöver inte ställas i en viss ordning och inte på samma sätt under alla intervjuer. Den allmänna intervjuguiden är inte i första hand konstruerad för att strikt styra intervjun utan för att hjälpa oss att kontrollera att vi får insamlat den empiri vi önskar (Larsson 2005 a). Vår intervjuguide utgick från två huvudteman; livet som gömd och livet idag (se bilaga 4). Dessa två teman visade vi respondenterna innan intervjun startade. Varje huvudtema har vi delat in i underrubrikerna: individ, familj och nätverk samt sysselsättning. Vi har valt att ställa liknande frågor under båda våra huvudteman för att kunna jämföra och analysera skillnader mellan tiden som gömd och tiden idag, samt se hur tiden som gömd påverkat våra intervjupersoner. Även om frågorna inte formulerats på samma sätt eller ställts i samma ordning under alla våra intervjuer har vi valt att formulera relativt många frågor i vår intervjuguide. Vi är medvetna att för många frågor under en intervju kan innebära att respondenten ger korta och begränsade svar istället för att utveckla sina upplevelser och resonemang (Repstad, 2007). Då vi inte har stor vana av att genomföra intervjuer kände vi oss tryggare med färdigformulerade frågor istället för enbart teman. Detta kan dock ha gjort att vissa av våra respondenter inte utvecklat sina svar i lika stor utsträckning som de hade gjort under en friare intervjuform.

Vi har börjat våra intervjuer med ett par bakgrundsfrågor om individen så som ålder och ursprung. Därefter har intervjun på en gång inletts med frågor kring tiden som gömd. Vi är medvetna om att det kan vara negativt att börja en intervju med personliga och känsliga frågor istället för att konstruera intervjuguiden på det sätt att man går från det allmänna till det specifika (Svenning, 1997). Vi har dock valt att medvetet frångå denna princip då vi tyckte att det kändes mest naturligt att låta våra respondenter berätta om sina upplevelser i kronologisk ordning. Att tiden som gömd kan vara ett känsligt ämne är vi medvetna om men vi hade redan från början varit tydliga med att det var detta som intervjun skulle behandla. Vi upprepade även denna information vid intervjuns början. Då vi ville ge våra respondenter utrymme att själva i så stor mån som möjligt dela med sig av sina upplevelser utan att bli styrda av oss har vi i vår konstruktion av frågorna försökt att undvika ledande frågor och värdeladdade ord. I vårt val av frågeformuleringar har vi dessutom försökt använda oss av ett enkelt språk utan akademiska termer (Svenning, 1997). Detta för att våra respondenter inte skulle bli hämmade i sina svar på grund av att de inte förstod frågan samt för att vi ville motverka att våra respondenter eventuellt skulle känna sig obekväma i intervjusituationen.

Urval av respondenter

För att på bästa sätt kunna svara på våra frågeställningar ville vi komma i kontakt med ungdomar som idag har uppehållstillstånd i Sverige och som tidigare levt gömda. Från början letade vi efter respondenter i åldern 15-18 år. Då de inte har varit helt lätt att få tag på intervjupersoner valde vi att bredda åldern på våra respondenter. Vårt krav var att alla respondenter skulle ha varit under 18 år då de levde gömda, detta för att belysa det barnperspektiv som vill lyfta fram genom vår studie.

Det var svårt för oss att själva få kontakt med de unga som tidigare levt gömda. För att få respondenter till vår studie kontaktade vi därför hjälpare som arbetar med målgruppen. Vi har fått hjälp av en läkare samt en sjuksköterska på Rosengrenska, som ger vård till gömda flyktingar. Vi har dessutom fått tillgång till respondenter genom en diakon i Bergsjöns kyrka. Vi har skrivit ett informationsbrev som inbjuder unga att delta i studien (se bilaga 2) samt ett informationsbrev till målsman (se bilaga 3) till de respondenter som är under 18 år. Dessa brev har vi gett till hjälparna vilka i sin tur har tillfrågat unga som de ansett lämpliga för studien. Då de fått godkännande av de unga att lämna ut deras telefonnummer till oss har vi sedan kontaktat dem. Totalt fick vi telefonnumret till sju unga, av dessa ville fem delta i studien. En person avböjde att vara med i vår studie redan vid den första kontakten från hjälparen. Vårt urval är därmed inte slumpmässigt utan hjälparna har valt att kontakta individer som de tror orkar berätta om sina upplevelser samt kan tänk sig att ställa upp på intervju. Det är troligt att de vi intervjuat är starka individer som klarat av att hantera den svåra situationen på ett bättre sätt än vissa andra. Vår studie når ej de unga som inte klarar av att ställa upp på en intervju därför att de mår så dåligt på grund av att de levt gömda. Studien når inte heller den grupp som gått vidare och inte vill prata om tiden som varit (Integrationsverket, 2007). Dessutom finns det de gömda flyktingar som på grund av rädsla för att bli upptäckta väljer att inte kontakta hjälpare. Detta innebär att vårt urval inte är representativt för hela gruppen före detta gömda unga och detta skulle kunna ses som en svaghet i vår studie. Lilja (2005) anser dock att det i en kvalitativ studie inte är nödvändigt med ett slumpmässigt urval utan att det snarare är viktigt att komma i kontakt med personer som är villiga att berätta om sin situation. De som valt att ställa upp på intervju är tre stycken tjejer och två killar i åldrarna 11-24 år. De har alla levt gömda från 1- 6 års tid och har alla idag permanent uppehållstillstånd.

Eftersom vi valde att bredda vårt urval gällande ålder för att hitta intervjupersoner har vi haft svårt för att bestämma vilket ord vi ska använda när vi pratar om våra respondenter. Vi har dock valt att använda termen unga för att beskriva våra intervjupersoner, detta då vår yngsta respondent endast är elva år och vår äldsta respondent idag är 24 år. Vi ansåg oss därför inte kunna använda varken termen barn eller ungdomar. Vi är medvetna om att den stora ålderskillnaden mellan våra respondenter skulle kunna ses som en brist i vår undersökning men vi motiverar detta genom att de alla enligt FN:s barnkonvention var barn när de levde gömda, då alla under den tiden var arton år eller yngre.

Kvale (1997) menar att om antalet intervjuer är för stort går det inte att göra någon mer ingående tolkning av intervjuerna. Vi ansåg att vi fick ut mycket användbart material vid våra intervjuer efter att ha genomfört fem intervjuer valde vi att inte intervju fler. Detta då vi kände att vi hade tillräckligt med material för att besvara våra frågeställningar. Vi ville även undvika att få för mycket data då detta skulle minska våra möjligheter att sammanställa vårt material på ett bra sätt samt göra djupgående tolkning av vår empiri.

Genomförande av intervjuer

Vi har gjort vad Kvale (1997) definierar som halvstrukturerade livsvärldsintervjuer. Han beskriver att detta är en form av intervju som innehåller skildringar av respondentens livsvärld, där syftet är att tolka och beskriva företeelsernas mening. Kvale menar att livsvärldsintervjun som datainsamlingsmetod passar mycket bra i studier som innefattar individers beskrivning av meningen i sina levda liv, skildringar av sina upplevelser och självuppfattning samt förklaring och utveckling av sitt livsvärldsperspektiv. Då vi undersökte ungas upplevelser av att ha varit gömda samt hur deras liv ser ut idag, ansåg vi att livsvärldsintervjun var mycket passande. En halvstrukturerad intervju innebär att vi inte haft helt öppna samtal utan någon struktur med våra respondenter, men de har inte heller varit strikt formade efter ett frågeformulär (Kvale 1997). Vår ambition har varit att intervjuerna ska flyta som ett samtal och vi har försökt vara lyhörda för respondenternas berättelser och vara flexibla i våra följdfrågor. Vår intervjuguide har använts som ett stöd och en viss styrning av samtalet.

Kvale (1997) skriver att forskningsintervjun inte är ett jämställt samtal eftersom forskaren kontrollerar och bestämmer hur situationen ska se ut. Innan vi genomförde vår undersökning funderade vi mycket kring intervjusammanhanget. Vi var överens med Kvale om att forskningsintervjun inte är jämställd och reflekterade kring vad vi kunde göra för att utjämna maktbalansen något. Vi funderade över lokalens betydelse och kom fram till att vi ville erbjuda våra respondenter att antingen genomföra intervjuerna hemma hos dem eller i ett grupprum på universitetet. På detta sätt gav vi dem möjlighet att påverka situationen genom att bestämma vart de ville bli intervjuade. Det gav dem även chansen att bli intervjuade hemma hos sig, på deras egna arena. Tre av våra respondenter valde att intervjuerna skulle genomföras hemma hos dem, två intervjuer genomfördes i universitets grupprum.

Vi reflekterade även kring att vi var två intervjuare, men endast en respondent. Ur en maktsynpunkt hade det möjligen varit bättre om en av oss intervjuat, men vi har trots det valt att båda två vara närvarande vid intervjuerna. Detta eftersom vi såg det som ett viktigt lärotillfälle för oss båda. Vi valde dock att låta endast en person vara ansvarig för intervjun, den andra fungerade som observatör och kunde komma med eventuella frågor vid intervjus slut. Vi har turats om i dessa olika funktioner. Även Larsson (2005 a) menar att forskningsintervjun är en svår situation där det pågår ett komplext samspel mellan intervjuaren och respondenten. Undersökarens empati är viktig för att informantens beskrivningar, ord och upplevelser skall bli begripliga. Han menar att det är intervjuarens ansvar att samla in objektiva beskrivningar och vara lyhörd både för det som sägs och det som inte sägs under intervjun. Genom att vi var två personer närvarande vid intervjun kunde den ena fokusera på det som sades medan den andra som fungerade som observatör, kunde försäkra sig om att viktiga uppföljningsfrågor blev ställda samt att inget av betydelse sagt med ord eller kroppsspråk missades. Vi menar därmed att det ur en etisk synvinkel inte bara var negativt att vi var två personer närvarande vid intervjun, utan att detta även bidrog till att vi tillsammans kunnat uppmärksamma och förtydliga respondentens tankar och upplevelser.

Under intervjuerna har vi använt oss av en bandspelare för att spela in respondenterna, på detta sätt kunde vi sedan ordagrant analysera vårt material, vi kunde dessutom båda två koncentrera oss helt på samtalet utan att behöva anteckna. Våra intervjuer har i genomsnitt tagit 45 minuter. En intervju tog endast en halvtimme medan en annan tog en timme. De andra tre har varat i cirka 45 minuter. Vi har använt oss av intervjuguiden på olika sätt under olika intervjuer. Larsson (2005 a) menar att den allmänna intervjuguiden kan användas som en checklista för att försäkra sig om att forskaren insamlar det material denne avsett. Vi delar denna uppfattning och har använt oss av intervjuguiden på detta sätt. Vi har under någon intervju gått igenom alla frågor från

första till sista i turordning. Vi har dock i de flesta fall varit flexibla i vårt frågande och spunnit vidare på det som respondenten valt att beröra. I en intervju använde vi oss knappt av intervjuguiden alls då vår respondent föredrog att självant berätta om alla sina upplevelser kopplade till tiden som gömd och till idag. Även i denna intervju besvarades dock näst intill alla de frågor vi hade nerskrivna men utan hjälp av guiden.

Tillvägagångssätt vid analys

Utskrift av intervjuer

Kvale (1997) menar att utskriften av intervjuer är en tolkande process då själva omvandlandet av intervjusamtalet till en text i sig är en början till analys. Efter varje intervju har vi suttit en stund och diskuterat, sammanfattat och analyserat intervjun. Därefter har vi så fort som möjligt lyssnat igenom inspelningarna och skrivit om intervjuerna i sin helhet till en text. Vi har valt att transkribera samtalet så ordagrant vi kunnat, inklusive upprepningar, skratt och pauser. Detta för att i så stor utsträckning som möjligt velat behålla känslan som var i samtalet. Även om bandspelaren registrerat alla ord, tonfallet, skratten och pauserna under intervjun menar Kvale (1997) att man i en ljudupptagning missar mycket information som till exempel kroppsspråk och ansiktsuttryck. Detta är något vi är medvetna om men har försökt förebygga genom att alltid vara närvarande båda två under intervjuerna för att inte missa viktig information som kommuniceras på olika sätt av respondenterna. Vi är de enda som haft tillgång till våra intervjuutskrifter men vi har ändå redan vid utskriften använt fingerande namn och inte skrivit ut platserna för vart gömda flyktingar kan träffas. Detta har vi valt att göra av etiska skäl då vi anser det vara viktigt att materialet är avpersonifierat av hänsyn till att våra intervjupersoner skall vara konfidentiella. Som vi redan nämnt gjordes utskrifterna så ordagrant som möjligt för att behålla känslan från intervjun och hjälpa oss att minnas. Däremot har vi valt att ibland ändra lite på de citat vi använt i uppsatsen. Vi har varit noga med att behålla våra respondenters ordval för att i så stor utsträckning som möjligt förmedla deras upplevelser och känslor. Däremot har vi ibland tagit bort upprepningar, ändrat grammatiska fel och ändrat ordföljden för att anpassa citaten till bättre skriftspråk. Det är dock bara mindre justeringar vi gjort av texten då vi anser att alla våra respondenter haft en otroligt bra förmåga att uttrycka sig tydligt och klart under intervjuerna. Kvale (1997) menar att det kan vara oetiskt att återge intervjun ordagrant då respondenten kan bli både förvånad och sårad då samtalet kan uppfattas som osammanhängande och förvirrat.

Tolkning av empirin

Vi började vårt arbete med att analysera vår empiri genom att läsa igenom alla våra intervjuutskrifter noggrant för att urskilja väsentligt och relevant material för att kunna besvara våra frågeställningar. Utifrån våra intervjupersoners berättelser har vi sedan från vår empiri skilt ut några centrala teman:

- Vardagen
- Faktorer som underlättade eller försvårade tiden som gömd
- Olik eller som alla andra?
- Beskedet att få stanna
- Framtiden

Vi har valt att presentera och analysera våra respondenter under varje tema och inte var för sig.

Vi har redovisat vårt resultat i kronologisk ordning från tiden som gömd till beskedet om uppehållstillstånd, livet idag och deras tankar om framtiden. Detta för att läsaren lättare ska kunna följa utvecklingen och förändringen hos våra respondenter. Vi tror även att det på detta sätt blir tydligare dels hur de har hanterat sina upplevelser och dels hur det påverkats av att leva gömda. Genom att organisera texten tidsenligt bildar intervjupersonernas beskrivningar en berättelse som startar den dagen de var tvungna att gömma sig och som slutar i dag. Utifrån de teman vi valt har vi upprepade gånger läst igenom våra utskrifter för att hitta material i de olika intervjuerna som passade in under varje tema. Utifrån intervjupersonernas berättelser har vi omformulerat och sammanfattat längre uttalanden till kortare formuleringar som vi redovisat i resultatdelen, så kallad meningskoncentrering (Kvale, 1997). Vi har jämfört intervjuerna med varandra för att upptäcka mönster i de olika intervjuerna men även letat efter olikheter i materialet för att göra analysen mer nyanserad. Även om vi enbart gjort fem intervjuer så har vi använt oss av kvantifieringar för att titta på hur vanligt förekommande vissa fenomen är. Med hjälp av våra valda teorier har vi sedan gjort djupare tolkningar av de fenomen som vi beskriver under respektive tema detta för att försöka förstå meningen bakom våra intervjupersoners uttalanden och handlingar. Att kombinera olika angreppssätt på så sätt som vi har gjort för att analysera vårt material kan kallas för ad hoc-metod (Kvale, 1997).

När vi började göra intervjuer hade vi redan börjat läsa in oss på ämnet för att kunna hitta relevanta ämnen att ställa frågor om men också för att vi ville ha en viss förståelse och kunskap om våra intervjupersoners livssituation. Detta innebar att vi redan innan intervjuerna hade en bild av den tidigare forskningen på området och idéer om användbara teorier. Samtidigt försökte vi vara öppna för att ta in ny fakta då ämnet är relativt outforskat. Efter att ha genomfört intervjuerna och läst igenom våra utskrifter fick vi bekräftat att en del av våra tänkta teorier gick att applicera på vår empiri medan andra passade sämre. Utifrån ledning av empirin tog vi då bort teorier men tog även in nya. Innan vi genomförde våra intervjuer hade vi tankar om att i vår studie använda oss av följande teorier och begrepp: KASAM, identitet och empowerment. Efter att ha samlat in vår empiri och sett på denna insåg vi att empowerment visade sig vara ett begrepp som vi inte kunde använda oss av i tolkningen av vårt resultat på det sätt vi tidigare trott. Framträdande var istället det faktum att många av våra respondenter lyfte fram strategier de använt sig av för att hantera sin situation som gömd både då och idag. Vi hade inte något begrepp som speglade detta men kom fram till att teorier om coping skulle kunna fylla detta tomrum. Vi har valt att ha ett integrerat resultat- och analyskapitel vilket innebär att våra tolkningar kommer direkt efter ett fenomen som vi redovisat för. Detta sätt tror vi ökar förståelsen av våra tolkningar men även möjligheten till att vara kritisk och se alternativa tolkningar.

Generaliserbarhet

Att ett resultat är generaliserbart innebär att det från undersökningens urval kan appliceras på en större grupp (Kvale, 1997). Eftersom vi endast använt oss av ett fåtal intervjuer, kan vårt material inte generaliseras. Vi anser dock att det ger en kunskap om dessa individers situation som är intressant och användbar i förhållande till gruppen gömda samt före detta gömda unga. Thomsson (2002) menar att kvalitativa studier ofta blir kritiserade för att det inte går att generalisera. Hon ifrågasätter om man överhuvudtaget kan generalisera resultat utan att ha en positivistisk syn på sanning det

vill säga, man utgår från att det finns absoluta sanningar att finna. Istället anser hon att sanning handlar om att nå en god förståelse och inte bevisa saker. Med Thomssons synsätt blir begreppet generaliserbarhet vilseledande som ett kriterium för god forskning för denna typ av kvalitativ studie.

Syftet med vår kvalitativa studie är inte att generalisera det resultat vi kommit fram till och hävda att den kan appliceras på andra än de vi intervjuat. Vi vill istället genom vår undersökning visa exempel på hur situationen kan se ut samt bidra med en djupare förståelse av hur man som ung och före detta gömd flykting kan se tillbaka på tiden som gömd och idag uppleva sin situation.

Reliabilitet

Reliabilitet innebär att resultaten ska vara trovärdiga. Så länge ingenting ändras i undersökningsgruppen ska två undersökningar, med samma syfte och samma metoder ge likvärdiga resultat. En kvalitativ undersökning görs inte främst för att generalisera resultatet utan för att ge exempel på hur det kan se ut. Därför är kraven hårdare på kvantitativa än på kvalitativa studier angående reliabiliteten (Svenning, 1997). För att uppnå hög reliabilitet i vår undersökning har vi, som vi tidigare nämnt, funderat mycket kring intervjusituationen. Svenning (1997) tar upp begreppet intervjuareffekt. Detta innebär att intervjuaren genom sin närvaro påverkar svaren. Det finns en risk att intervjupersonen berättar eller svarar det som denne tror att intervjuaren vill höra. Vi har reflekterat över vad vi kan göra för att minska denna intervjuareffekt. Detta resulterade i att vi valt att tänka på vårt språkbruk, dels i frågorna men också under intervjun. Vi har försökt att använda så enkelt språk som möjligt utan värdeladdade ord. Vi har dessutom funderat kring lokalen där intervjun skulle genomföras. Vi ville motverka att respondenten skulle känna sig hämmad i sina svar på grund av störningsmoment. Vi valde därför att förtydliga att grupprummet vi uppehöll oss i var bokat genom att hänga en skylt på dörren så att ingen utomstående skulle kunna avbryta intervjun. Vid de intervjuer som genomfördes i hemmet var vi noga med att föreslå att vi skulle utföra dem i ett rum där vi kunde prata ostört. Även detta menar vi har ökat reliabiliteten i vår studie.

Kvale (1997) menar att redan vid utskriften av data sker en konstruktion av resultatet och att individer kan tolka och därmed transkribera ett samtal på olika sätt. Detta påverkar utskriftens reliabilitet och därmed även studiens. Ett sätt att öka reliabiliteten är att låta mer än en person transkribera samma text och sedan jämföra vilka skillnader som uppstår. Vi har valt att inte göra på detta sätt. Istället har varje intervju skrivits ut av den av oss som vid intervjutillfället var intervjuare, då vi växlade mellan rollen som intervjuare och som observatör. Då vi är två olika individer som kan uppfatta och återberätta en situation på olika sätt finns det en risk att vi i våra utskrifter skiljer oss från varandra. Vi har dock i möjligaste mån försökt följa samma mönster då vi transkriberat. Vi har skrivit ut alla intervjuer i sin helhet, så snart efter intervjun som möjligt, och gjort noteringar för pauser och känslor så som skratt.

Vi har genomgående i hela uppsatsen varit tydliga med att beskriva hela tillvägagångssättet, från idé och förberedelse till insamlandet av empiriska data och vidare hur vi bearbetat och analyserat materialet. Detta för att hela processen skall bli så genomskinlig som möjligt och därmed öka reliabiliteten.

Validitet

Validitet innebär att man har undersökt det man ville undersöka och ingenting annat. Något som är centralt är att det i undersökningen finns en koppling mellan teori och empiri (Svenning, 1997). I vårt konstruerande av intervjufrågor har vi utgått från teori och tidigare forskning. Vi har under arbetes gång varit noga med att ständigt se tillbaka på vår frågeställning, för att se att vi inte kommit ifrån ämnet. Även när vi hanterat det insamlade materialet har vi delat upp det i teman kopplade till våra frågeställningar.

För att validitet ska bli hög i en intervjustudie krävs det även att frågorna är konstruerade på ett sådant sätt så att de verkligen fångar in det de har för avsikt att fånga in (Larsson, 2005 a). Vi har varit noggranna i utformandet av vår intervjuguide och ständigt ställt den i relation till studiens frågeställningar. Vi konstruerade vår intervjuguide vilken vi sedan bad en tredje part, vår handledare, att kritisera. Efter detta gjorde vi ändringar i syfte att intervjuguiden ännu mer skulle belysa och besvara våra frågeställningar. Vi har båda varit närvarande under alla intervjuer. Detta anser vi har påverkat validiteten positivt då risken för feltolkningar och bortfall av frågor har minskat.

Larsson (2005 a) menar att intervjuaren själv och dess kompetens är mycket viktigt i förhållande till validitet i en studie. Dennes kunnighet, kompetens och möjlighet till att utöva empati är nära sammankopplat till undersökningens validitet. Vi menar att då vi har tänkt och reflekterat mycket kring både våra forskningsfrågor och kring intervjusituationen har detta ökat validiteten i vår studie. Då vår studie berör ett känsligt ämne och våra respondenter har upplevt en svår situation har vi aktivt eftersträvat att ge valmöjlighet inför var intervjun skulle ta plats samt skapat en så trygg och öppen miljö som möjligt under våra intervjusituationer. Detta för att respondenterna skulle känna sig bekväma samt vilja och våga dela med sig av sina upplevelser till oss. På detta sätt menar vi att vi stärkt validiteten då vi aktivt strävat mot goda förutsättningar för att vi skulle kunna undersöka det vi ville.

Ett annat aktivt val vi gjort är att vi under intervjuernas gång ofta klarifierat de svar som respondenterna gett oss. Det vill säga att vi upprepat det som respondenten sagt eller så har vi gjort en direkt tolkning av respondentens berättelse som denne godkänt. Detta anser vi har gjort oss till mer lyhörda och skickligare intervjuare vilket i sin tur påverkar validiteten i vår studie. Genom dessa klarifieringar har vi dessutom bekräftat att vi förstått respondentens berättelse på rätt sätt och därmed försäkrat oss om att vi har studerat det vi haft till avsikt att undersöka.

Etiska överväganden

Vi har utgått från Vetenskapsrådets (2002) etiska principer gällande humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Principerna består av fyra allmänna huvudkrav som vi försökt att tillgodose: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. När det gäller informationskravet har vi dels gett information via telefon och därefter upprepat denna både muntligt och skriftligt (se bilaga 2) vid intervjutillfället där vi berättade om vår studie, informerade om att intervjun var anonym och frivillig och att informanterna hade rätt att när som helst avbryta intervjun eller välja att inte svara på en fråga. Vi lämnade även ut våra e-postadresser och telefonnummer för eventuella frågor eller funderingar. Med hänsyn till våra respondenters ålder och språkkunskaper har vi försökt skriva informationen på ett enkelt och lättillgängligt sätt. Vi har också varit noga med att ge utrymme för frågor till oss om

det var något de undrade över. Angående nyttjandekravet så kommer vårt material endast att användas till vår studie.

Alla som vi har intervjuat har självklart gett sitt samtycke till att delta i vår studie. Vi är dock medvetna om att det kan vara ett problem att första kontakten med våra intervjupersoner gick genom hjälpare. Vi tror att det kan finnas risk att respondenter ställer upp på intervju för att återgälda den eventuella tacksamhetsskuld de känner inför hjälparna som stöttat dem under tiden de var gömda. Dock finns det idag ingen beroendeställning mellan våra respondenter och de hjälpare som tog den initiala kontakten. Samtidigt ser vi det även som positivt att den första kontakten gått via hjälparna då de känner våra respondenter och vet vad de har gått igenom. Våra intervjuer behandlar känsliga ämnen och svåra minnen och hjälparna väljer att kontakta de unga som de tror kan vara lämpliga och som klarar av att prata om sina upplevelser. I de två fall där respondenterna är under 18 år har samtycke även inhämtats av målsman (se bilaga 3) då undersökningen kanske kan anses vara av etiskt känslig karaktär (Vetenskapsrådet, 2002).

För att värna om konfidentialiteten och skydda våra respondenter mot att identifieras av utomstående använder vi oss av fingerade namn. Vi har dock bestämt oss för att publicera respondenternas ålder, ursprungsland, sysselsättning och familjeförhållanden. Däremot har vi undvikit onödig detaljrikedom, så som vart de bor eller vilken skola de går i. Detta för att skydda individen. Även gällande konfidentialiteten finns det brister genom att kontakten gått genom hjälpare som känner respondenterna. Även om vi aidentifierat intervjuerna för utomstående kommer hjälparna att kunna identifiera de unga i studien. Hjälparna känner dock redan till våra respondenters historia och det har varit tydligt under alla våra intervjuer att de som deltagit i vår studie har ett stort förtroende för dessa hjälpare vi anser därför inte att det är ett stort problem.

När det gäller etik under själva intervjusituationen har vi funderat en hel del över vilka frågor vi kan ställa då vi behandlar ett känsligt ämne. Kvale (1997) menar att det finns risk för att respondenter under intervjusituationen berättar saker som de inte hade tänkt och kanske sedan ångrar. Vi har varit medvetna om att vi behandlar ett känsligt ämne och därför varit försiktiga med vilka frågor vi ställt. Det har hänt att vi undvikit att ställa vissa följdfrågor då vi uppfattat ämnet som känsligt för intervjupersonen.

Vetenskapsrådet (2002) rekommenderar även att intervjupersoner ska få läsa igenom kontroversiella tolkningar eller på annat sätt etiskt känsligt material innan de publiceras. Vi har inte erbjudit våra respondenter att läsa vårt resultat- och analyskapitel men ingen av de medverkande har heller bett om att få göra det. Däremot har vi lämnat våra kontaktuppgifter och varit tydliga med att de gärna får höra av sig till oss om de har några funderingar eller känner att de sagt något de ångrar under intervjuerna. Vi har även erbjudit alla våra respondenter att ta del av den färdiga uppsatsen genom att vi e-postar eller postar den till dem. Vi har även funderat över våra analyser och försökt undvika tolkningar som skulle kunna uppfattas som kränkande.

Kvale (1997) menar att en studie inte bara ska ha vetenskapligt värde utan även syfta till att förbättra de undersökta personernas situation. Vårt syfte med studien är att öka förståelsen för dessa ungas situation men vi hoppas även kunna bidra med kunskap om hur deras situation kan förbättras. Vi har ifrågasatt huruvida det varit rätt att intervju dessa unga då vi undersökt ett känsligt ämne och dessutom inte är erfarna intervjuare. Vi anser dock att studien gett oss en möjlighet att sprida en unik kunskap om unga som tidigare levit gömda, då detta är ett utforskat område.

Teoretisk tolkningsram

Identitet

Identitet är ett begrepp med många betydelser och som definieras på olika sätt beroende på perspektiv och teori. Vi har valt att definiera och se på begreppet identitet i förhållande till det sociala samspelet mellan individer och dess inverkan på identiteten. Detta perspektiv finner vi inom den symboliska interaktionismen.

Vid identitetsskapande är det inte bara det sociala samspelet med andra som är väsentligt. För att skapa en stark identitet är det viktigt för individen att känna till sin historia men även att förstå sin dagliga situation samt se en möjlig framtid. Identiteten skapas i vardagen genom samspel mellan individens historia och nutid. Skola, arbete, språk och fritid är viktiga arenor för identitetsskapandet (Lennartsson 2007).

Spegeljag

Charles Horton Cooley (i Stier, 2003) var sociolog och menade att för att förstå människans själv måste man se att individen och samhället påverkar varandra i en dialektisk process: Samhället formar individen samtidigt som individer formar samhället. Individens skapande av självbild och identitet är en ständigt pågående process som påverkas av hur hon upplever att andra ser på och handlar mot henne. Individen tar in detta i synen på sig själv. Detta innebär att identiteten ständigt påverkas och förändras av samhället och människorna runt individen. Cooley kallar detta för spegeljag. Individen speglar sig i både enskilda individer och grupper men även samhället i form av lagar och regler för vad som är tillåtet respektive avvikande är något som individen speglar sig i och tar in i bilden av sig själv.

Under uppväxten och genom hela livet har individen speglar runt sig som talar om för denne vem den är. Vissa speglar som individen speglar sig i och tar in i sin identitet är viktigare än andra. Om en individ inte uppskattar den spegling denne får finns det möjlighet att förändra denna genom att handla på ett annat sätt. Då individen betar sig på olika sätt får den på detta vis olika speglingar eller bemötande som svar från olika individer och grupper (Franzén 2001). Då samspelet med andra människor konstant formar individens syn på sig själv påverkas även individens självkänsla till att vara positiv eller negativ (Stier, 2003).

Franzén (2001) menar att den som tvingas fly från sitt land förlorar många av sina speglingsmöjligheter. För individen som flyr till Sverige tillsammans med sin familj kan dess bild av sig själv liknas vid en trasig spegel. Detta då hon fortfarande blir bekräftad utifrån vem hon är så som exempelvis mamma, syster, försörjare men dock saknar hon speglar av henne som vän, student eller yrkesarbetande.

Stigmatisering och stämpling

Sociologen Erving Goffman (2005) talade om begreppet stigmatisering, med detta menar han ett tillstånd eller en livssituation som är mycket nedsättande, vilken i individens interaktion med andra påverkar hur människor uppfattar henne. Det pågår ett oupphörligt samspel mellan människor vilket påverkar den ständiga process av identitetsskapande som individen befinner sig i. Goffman delar in stigma i tre olika

typer; kroppsliga missbildningar, fläckar på den personliga karaktären samt skambetingade stigmat.

När människor runt en individ med ett stigma inser att personens förväntade sociala identitet och hennes faktiska identitet inte stämmer överens sker en stämpling av denna person. Personer som inte kan leva upp till rådande normer i samhället blir därmed stämplade som avvikare (Goffman i Hilde, 1996). Vi tolkar Goffman (2005) som att stämpling är något ständigt pågående i samspelet mellan människor och att det inte är stämplingen i sig som är negativ utan vad det står på stämpeln som får konsekvenser för individen. När en person blir stämplad som avvikare påverkar detta individens identitet och självbild. Enligt Goffman (2005) lär sig och övertar den stämplade individen andras bild av henne. De värderingar som finns i samhället, relaterat till ett visst stigma, blir också individens åsikter om sig själv. Denna förändring av individens självbild kallar Goffman för moralisk karriär.

Goffman menar att personer med ett stigma ofta kan känna sig osäkra i det sociala samspelet med andra, de kan undra vad omgivningen *egentligen* tänker och tycker om denne (Goffman 2005). För de individer som har ett osynligt stigma, så som exempelvis en gömd flykting, är det främsta problemet svårigheten med att dölja den avvikande egenskapen eller livssituationen. Personen med ett dolt stigma försöker medvetet eller omedvetet att förhindra att det blir känt. Detta görs ofta genom att styra de intryck som denne ger till sin omgivning med symboler så som klädsel, jargong och kroppshållning (Goffman i Hilde, 1996).

De regler och normer som används för att stämpla andra som avvikare är olika beroende på hur samhället ser ut och påverkas av faktorer så som klass, yrkestillhörighet, kultur och folkgrupp. Att vissa blir stämplade som avvikare kan man se som ett exempel på rådande makthierarki, ett avvikande beteende är en tolkningsfråga. Den grupp som har makt och inflytande i ett samhälle är också den som har företräde till att definiera vad som är normalt och vad som är annorlunda. I en avvikarsituation är dessutom den som stämplar överlägsen den som blir stämplad. Detta är ett sätt för den som själv vill bli sedd som respektabel att uppnå detta genom att stämpla någon annan. Desto mer en individ eller grupp kan stämpla en annan individ eller grupp som avvikare, desto snabbare kommer dessa individer själva att bli sedda som respektabla medlemmar i samhället (Goffman i Hilde, 1996).

Coping

Coping är ett skeende som beskriver de strategier som individen använder sig av vid sin reaktion och hantering av en stressfull eller svår situation. En stressfull situation definieras i detta sammanhang som ett förhållande eller en händelse som anspänner och pressar individens förmåga. Syftet med att individen använder sig av copingstrategier är anpassning till den svåra situationen denne befinner sig i. Genom coping finner individen ett sätt att hantera sin situation. Det finns både yttre och inre resurser som påverkar individens copingförmåga. Exempel på yttre faktorer som påverkar individens coping på ett positivt sätt är socialt stöd, ett stort nätverk och tillräckligt god ekonomi. Kulturella värderingar och normer kan vara både en positiv tillgång i omgivningen men även något som kan påverka individen negativt. Inre resurser som påverkar individens copingresurser är god hälsa, bra självförtroende och självbild, social förmåga samt en egen drivkraft (Starke, 2003).

Coping delas in i två olika typer; problemfokuserad och känslfokuserad coping. Det är dock vanligt att bägge former används av individen som befinner sig i en svårhanterlig

situation. Problemfokuserad coping innebär att individen hanterar sin situation genom att försöka förändra den. Denna form av coping används genom att individen definierar sitt problem eller sin situation och därefter försöker finna konkreta lösningar för att förändra den. Nästa steg blir att välja bland de olika lösningar som kan finnas till hands och sedan agera utefter det valet. Problemfokuserad coping kan innebära både offensiva samt lugna och planerade ansträngningar för att förändra den stressfulla situationen som individen befinner sig i (Lazarus, 1985). Känslfokuserad förekommer då individen upplever att dennes situation inte kan påverkas eller förändras. Detta innebär att individen istället väljer att hantera den svåra situationen genom att kontrollera och styra sina känslor. Exempel på känslfokuserade copingstrategier är: avståndstagande, självkontroll, sökande av socialt stöd, flykt-undvikande, acceptering av ansvarstagande, normalisering och positiv omtolkning (Starke, 2003). Copingstrategier kan vara mer eller mindre funktionella, vilket ofta står i relation till hur situationen ser ut. I vissa sammanhang kan en strategi påverka individen negativt samtidigt som det i en annan situation kan ha en positiv effekt och hjälpa en individ att kunna hantera en svår situation (Monat & Lazarus, 1985).

KASAM

År 1970 genomförde Aron Antonovsky, professor i medicinsk sociologi, en studie om hur israeliska kvinnor från olika etniska grupper anpassade sig till klimakteriet. Av denna studie framkom att 29 % av kvinnorna som överlevt koncentrationslägren i nazismens Tyskland ansåg sig ha god psykisk hälsa. Upptäckten av att vissa kvinnor som genomgått detta fruktansvärda lidande som det måste ha inneburit att vara i koncentrationsläger men trots allt var vid god hälsa ledde till att Antonovsky började formulera den salutogenetiska modellen som innebär att man fokuserar på hälsobefrämjande faktorer istället för att titta på vad som leder till ohälsa. Utifrån detta tankesätt föddes begreppet KASAM (känsla av sammanhang) som enligt Antonovsky är avgörande för en god psykisk och fysisk hälsa. Antonovsky definierar KASAM som *"en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomgripande och varaktig men dynamisk tillit till att ens inre och yttre värld är förutsägbar, och att det finns en hög sannolikhet för att saker och ting kommer att gå så bra som man rimligen kan förvänta sig"* (Antonovsky, 2005, s17).

KASAM består av tre komponenter; meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet. De tre begreppen är sammanflätade men meningsfullhet är det viktigaste och utan detta är det mycket svårt att ha en hög känsla av sammanhang. Ju högre KASAM en person har desto större förmåga har individen att hantera problematiska situationer i livet. Att känna *meningsfullhet* innebär att kunna se jobbiga saker som händer i livet som utmaningar vilka är värda att investera engagemang i. Att individen känner delaktighet i "socialt värdesatta verksamheter" är också en av grunderna för att kunna känna meningsfullhet i livet. *Begriplighet* handlar om att förstå det som händer, att det uppfattas som tydligt och strukturerat. *Hanterbarhet* innebär att individen upplever sig ha tillräckliga resurser för att kunna möta olika situationer i livet. Dessa resurser kan kontrolleras av individen själv eller av andra som personen litar på så som vänner, familj, lärare eller Gud. En person som känner att livet är begripligt och hanterbart ser inte sig själv som ett offer utan har en förmåga att gå vidare i livet trots att svåra saker har inträffat (Antonovsky, 2005).

Antonovsky menar att grunderna för om en individ kommer att utveckla en hög eller låg KASAM utvecklas under de första levnadsåren. Genom en trygg anknytning blir världen både begriplig och meningsfull för det lilla barnet. Genom att ge barnet uppgifter som de klarar av, mycket uppmuntran men också tydliga regler blir världen

även hanterbar. Under ungdomstidens sökande av den egna identiteten riskerar människans KASAM att rivas upp. Antonovsky menar att en individs KASAM i tonåren är provisorisk och att det är först vid vuxenlivets inträdande som erfarenheterna från barndomen och ungdomstiden förstärks eller försvagas, främst genom arbete och nya sociala roller. Efter de trettio första levnadsåren har människan skapat sig en bild av världen som mer eller mindre meningsfull, begriplig och hanterbar. Antonovsky (2005) menar att den grad av KASAM som individen nu har kommer vara den samma resten av livet. De finns dock de som kritiserar Antonovsky för denna statiska syn på KASAM och menar att en människas känsla av sammanhang är påverkbar och föränderlig under hela livet (Hult & Waad, 1999, Bergsten, 1998).

Antonovsky (2005) pratar också om så kallade generella motståndsresurser som något som skapar och vidmakthåller KASAM. Hult och Waad (1999) beskriver i sin artikel om salutogent arbete med ungdomar stärkande faktorer som kan underlätta för barn att klara av svåra situationer. Exempel på sådana faktorer är: God social kapacitet, bra självförtroende, självständighet, framgångsrik coping, fritidsintressen, upplevelser av att själv kunna styra sitt liv, optimism, att kunna hjälpa andra, klara gränser mellan föräldra- och barn-subsystemet och att ha en betydelsefull annan vuxen i omgivningen. Hult och Waad (1999) beskriver också hur man i det praktiska arbetet på en institution kan göra för att stärka ungdomars känsla av sammanhang. Det handlar bland annat om att diskutera med ungdomarna om vad som händer och hur de känner inför varandra. I dessa samtal är det även viktigt att göra vistelsen på institution meningsfull genom att sätta den i samband med ungdomarnas egna livsmål.

För att kunna mäta individers KASAM har Antonovsky (2005) konstruerat ett formulär bestående av 29 stycken frågor. Formuläret består av en självskattningsskala från ett till sju och frågorna berör olika områden i livet. En hög poäng betyder att individen har en hög känsla av sammanhang och vice versa. Antonovsky menar att KASAM är ett förhållningssätt som formas av den kultur och de sociala strukturer som en individ växer upp i men han får kritik för att formuläret endast är anpassat till det individuella västerländska synsättet och därför är svårt att använda på människor från mer kollektivistiska kulturer (Ekblad, 1998). Vi uppfattar Antonovskys formulär som ett försök att undersöka kvalitativa upplevelser på ett väldigt kvantitativt sätt. Vi väljer istället för att använda Antonovskys formulär att ta in begreppet coping för att försöka få en förståelse för individers KASAM. Slutligen vill vi poängtera att ett högt KASAM inte är det samma som att inte uppleva svåra omställningar som jobbiga. Istället menar Antonovsky(2005) att personer med hög KASAM i en stressfylld situation lyckas att agera flexibelt och aktivera de generella motståndsresurser som finns att tillgå.

Teoriernas relevans

Ungdomstiden är en period präglad av frigörelse från föräldrarna och en tid då vänner ofta blir en mycket viktig del av livet. Den gömda tonåringen som lever isolerad från omvärlden och nära inpå sin familj får det svårt i bägge dessa avseenden (SoS 1999:5). Vi anser att identitetsskapandet är ett centralt tema under tonårstiden och att detta sker i samspel med andra. Det var därför naturligt för oss att välja begreppet identitet vid analys av vårt insamlade material. Vi föreställer oss att den isolering som den gömda situationen ofta innebär får konsekvenser för identitetsskapandet. Genom att använda oss av teorier om spegeljag, stigmatisering och stämpling vill vi undersöka hur de ungas identitet påverkas i samspelet med andra av att leva gömda. För att förklara de olika strategier som individen använder för hantera sin svåra situation och påverkan av identiteten har vi valt att använda teorier om coping. Dessa beskriver olika metoder för att hantera stressfyllda situationer. Då de unga vi valt att intervjua befunnit sig i en

mycket svår livssituation anser vi att KASAM är ett lämpligt begrepp för att undersöka och beskriva hur de har hanterat tiden som gömd. Genom att använda KASAM som begrepp vill vi belysa individernas förutsättningar av att kunna använda sig av funktionella copingstrategier. Vi har även valt KASAM då det är ett salutogent perspektiv som fokuserar på det friska samt på skyddande faktorer. Genom detta perspektiv hoppas vi även kunna identifiera stärkande faktorer som bidrar till att underlätta livssituationen som gömd. Antonovsky (2005) menar också att det finns ett samband mellan en hög KASAM och en stark identitet.

Resultat och Analys

Presentation av intervjupersoner

Josef är 18 år och kommer ursprungligen från Bosnien. Han är äldst av två syskon och bor idag tillsammans med sin mamma, pappa och lillebror. Innan Josef fick permanent uppehållstillstånd år 2006 hade han levt gömd i Sverige under två och ett halvt års tid.

Fatima är 11 år och yngst av två syskon. Hon kommer från Bosnien. Fatima fick permanent uppehållstillstånd i början av år 2007, då hade hon levt som gömd i två och ett halvt år.

Zeljko är 21 år och kommer från Bosnien. Han levde gömd i ett års tid tillsammans med sina föräldrar och sin storasyster. År 2006 fick han permanent uppehållstillstånd.

Daniela är 24 år gammal och hon levde gömd under nästan fem års tid. Hon har romskt ursprung och kommer från Makedonien. Daniela är äldst av tre syskon. Hon fick permanent uppehållstillstånd 2003.

Sara är 16 år och kommer ursprungligen från Uzbekistan. Hon levde gömd tillsammans med sin mamma under nästan sex års tid. År 2005 fick hon permanent uppehållstillstånd.

Livet som gömd

Vardagen som gömd

I detta kapitel beskriver vi hur våra respondenter har upplevt den gömda vardagen. Vi berör även känslor så som oro och rädsla samt den psykiska ohälsa som många upplever kopplade till tiden som gömd. Vi skildrar också praktiska förutsättningar så som boende och sysselsättning i den gömda vardagen.

Alla våra respondenter berör känslor som oro och rädsla för att bli upptäckt under tiden som de levde gömda. Trots att denna rädsla alltid fanns påverkade den deras vardag på olika sätt. Sara beskriver hur hon vissa dagar var jätterädd och inte vågade gå utanför dörren medan hon andra dagar kände sig mer fri och kunde röra sig fritt. Hon säger själv att hon blev mindre rädd med tiden.

"Sista tiden slutade jag tänka på det, när jag kom på att det inte stod gömd i min panna" – Sara

Zeljko är den av våra respondenter som beskriver den allra största rädslan över att bli hittad av polisen. Detta gick även ut över hans vardag då han på grund av rädslan höll sig mycket inomhus.

"Det var så här att vi var jätterädda för polisen. Vi vågade inte åka spårvagn för att vi inte hade råd att stämpla. Det hände att folk som var gömda åkte fast för att de inte stämplade. Kontrollanterna ville ha legitimation och när de inte hade det så ringde de polisen och så blev de skickade tillbaka till sitt hemland. Därför vågade vi inte åka spårvagn. När det var ljus så var vi jätterädda för att gå ut. När man är gömd och vill vara osynlig, då känns det som att alla stirrar på en. Om det är ljus när man går ut, då oj; alla grannar vet att vi är gömda. Om grannarna ser oss då ringer de polisen och säger: - Här finns de. Så vi var

jätterädda och höll oss hemma nästan hela tiden förutom när det blev mörkt. Då vågade vi liksom samla burkar, ta en promenad.” – Zeljko

Fatima däremot lät inte rädslan begränsa sitt liv. För henne var det viktigt att kunna vara med kompisar och ha kul som alla andra. Fatima är den yngsta av våra respondenter och den enda som beskriver att hon inte till fullo förstod varför familjen var tvungen att gömma sig, samt konsekvenserna av detta.

”Jag hade väldigt mycket kul fastän vi var gömda liksom. Man kunde gå på Liseberg, man kunde göra massa saker fastän man var gömd. Man var inte rädd hela tiden. Det var några perioder när man fick reda på att folk hade blivit utvisade. Annars var jag väldigt glad och pigg och så. Jag hade det rätt så kul.” – Fatima

Tidigare forskning (SoS 1994:8) visar att oro och rädsla är vanligt bland barn och ungdomar som lever gömda och att isolering är en faktor som bidrar till att öka dessa känslor. Detta skulle kunna jämföras med Zeljkos och Fatimas olika upplevelser. Zeljko levde väldigt isolerad som gömd och han är också den som starkast beskriver tiden med oro och rädsla. Fatima å andra sidan gick i skolan och var mycket ute, hon beskriver istället att livet som gömd inte präglas av ständig rädsla.

Alla våra respondenter bodde trångt under tiden de levte gömda och flera flyttade runt mycket, exempelvis Daniela som flyttade femton gånger under fem år. Zeljko är den enda som bodde i en och samma lägenhet. Vissa bodde under perioder i kyrkor men de flesta kunde hyra lägenheter svart av privatpersoner eller bo inneboende hos hjälpare. Dessa boendeformer är något som också beskrivs i forskning som tidigare gjorts om gömda flyktingar (Integrationsverket, 2007). Fatima berättar att hennes upplevelse av att flytta ofta var svår men hon såg också något positivt med det. Detta gjorde det möjligt för henne att känna sig tryggare då hon själv trodde att flyttarna skulle minska risken för att bli upptäckt. Det Fatima berättar om skulle kunna tolkas som känslofokuserad coping i form av positiv omtolkning. Istället för att se bara det svåra med mycket flyttande väljer hon att fokusera på tryggheten det medförde (Starke 2003).

Josef, Fatima och Sara gick alla i skolan största delen av tiden de levde gömda. De beskriver även att de hade fritidsintressen såsom basket, pingis och dans. Deras vardag skiljde sig mycket från Danielas och Zeljkos vilka varken gick i skolan eller hade möjlighet till att utöva fritidsaktiviteter. Daniela berättar att hon arbetade frivilligt i en secondhand butik under stor del av tiden som gömd, hon beskriver detta som en positiv upplevelse då det gav henne umgänge med andra och något att göra på dagarna. Hemma fanns det ingenting att göra säger Daniela, hon beskriver hur hon och hennes syster försökte få tiden att gå genom att städa lägenheten och planera vad de skulle göra när de fick uppehållstillstånd. Zeljkos vardag bestod av att sitta inne i lägenheten tillsammans med sin familj. Han var för gammal för att få gå i skolan och hade inte heller någon annan sysselsättning eller intressen. Han menar att situationen som gömd var så svår att fritidsintressen kändes otänkbart.

”Det fanns ju inte, man var redan belastad med allting så jag tänkte inte alls på det. Skulle jag liksom spela fotboll? Nej, det fanns ju liksom inte. I en sån situation har man bara en tanke: Jag får inte återvända till mitt hemland. Hellre tar jag livet av mig än att återvända och därför isolerar man sig. Så fort man ser en polis blir man skiträdd.” – Zeljko

Alla respondenter utom Fatima beskriver att vardagen som gömd påverkade deras psykiska hälsa negativt. Josef, Daniela och Sara hade mycket kontakt med psykologer. Josef beskriver att han brottades med suicidtankar, både han och Daniela var under en

tid inlagda på BUP. Tidigare forskning (SoS 1994:8) visar att psykisk ohälsa i form av depression, ångest och självmordstankar är vanligt förekommande bland barn som lever gömda.

Vi har frågat våra respondenter om deras tankar om framtiden under tiden då de levde gömda. Sara och Fatima såg mest med oro på framtiden, de var rädda för att bli utvisade och undrade hur framtiden skulle se ut. Daniela och Josef tänkte mer positivt inför framtiden. Daniela planerade inför vad hon skulle göra när hon väl fick uppehållstillstånd. Josef såg uppehållstillståndet som det stora målet och jobbade aktivt för att uppnå detta genom olika delmål. Zeljko var ambivalent inför tankar om framtiden. Han uttrycker att positiva framtidstankar fanns, men han ville inte ge sig själv utrymme att våga drömma. Det är endast Josef bland våra respondenter som uttrycker att han kunde påverka sin livssituation när han levde gömd. Sara uttrycker sin känsla av vanmakt och att inte kunna påverka sin situation mycket starkt i förhållande till Migrationsverket. Hon beskriver att hon upplever asylprocessen som ett lotteri.

"De kollar inte ens, de bara ser – Ah, den här personen är sån. De har högar med papper och de bara tar några som får stanna och de andra får gå. De läser inte ens, de kollar inte ens på papperna. De bara stämplar: "hejdå"." – Sara

Inte heller Daniela upplevde att hon kunde förändra den situationen hon var i som gömd. Hon berättar dock om små försök hon använde sig av för att i alla fall göra det lilla hon kunde för att påverka. Hon beskriver hur hon brukade uppvakta familjens advokat med kaka hon bakat varje vecka. Dessutom tog hon kontakt med en av familjens hjälpare dagligen för att fråga om det skett någon förändring i deras ärende. Detta kan tolkas som att Daniela använde sig av problemfokuserad copingstrategi (Lazarus, 1985). Daniela upplevde att det var svårt att påverka den situation hon befann sig i men hon gjorde ändå små försök till att försöka förändra den. Kanske tänkte hon att advokaten jobbar lite hårdare om han får kaka och om han tycker om familjen? Kanske skulle hjälparen då denne verkligen förstår familjens desperation kunna göra påtryckningar i just deras fall? Vi tolkar att genom dessa handlingar upplevde Daniela att hon i alla fall gjorde någonting för att försöka förändra sitt liv. Detta handlingsutrymme underlättade därmed den situation hon befann sig i. Josef är den enda som verkligen sticker ut och upplevde att han till stor del kunde påverka sin dåvarande situation.

"Jag behöver alltid ha ett mål att jobba mot för att det inte ska bli helt meningslöst i tillvaron. Det är väldigt påfrestande att bara finnas utan att veta vad man ska göra eller vem man egentligen är. Oavsett vad man vill så får man inte det. De korta målen som jag hade, hjälpte till där. Det hjälpte till att kunna tänka lite framåt, till nästa träning, nästa arbetsdag och så. Jag kände att jag kunde påverka situationen ganska så mycket. Jag är en sådan som inte gillar att sitta still och då hittade jag på massa olika saker. Jag hjälpte till på Röda Korset, i Missionskyrkan och på Rosengrenska, tolkade där och allting. Då fick jag väldigt många kontakter som gjorde att det blev lite lättare." – Josef

Både Josef och Daniela jobbade delvis volontärt i en secondhand butik under tiden som de levde gömda. Båda beskriver att detta var något som underlättade deras vardag. Vi tolkar även detta som en problemfokuserad copingstrategi, vilket är något som individer använder sig av för att praktiskt förändra sin svåra livssituation (Lazarus, 1985). Även om Josef och Daniela inte kunde påverka sina möjligheter att få uppehållstillstånd genom sitt arbete i secondhand butiken kunde de på detta sätt förbättra den annars svåra vardagen som gömd. Daniela och Josef är också de enda av våra respondenter som hade positiva tankar om framtiden. Vi tror att detta skulle

kunna ha ett samband med att de valde en välfungerande copingstrategi i förhållande till deras situation. Denna positiva syn på framtiden och Josefs känsla av att kunna påverka sin situation tolkar vi som ett tecken på känsla av sammanhang. Josefs beskrivning av hur han aktivt arbetade med delmål för att göra tillvaron meningsfull tyder enligt oss på hög KASAM. Han investerade engagemang i att påverka sin livssituation och han kunde förändra sin situation genom att aktivera sig, hjälpa till och knyta många kontakter (Antonovsky, 2005). Även hobbies och fritidsintressen är något som kan påverka individens KASAM positivt (Hult & Waad, 1999).

Faktorer som underlättat och försvårat

Detta kapitel behandlar de faktorer som våra respondenter upplever underlättade samt försvårade tiden som gömd. Vi har valt att samla dessa erfarenheter under rubrikerna skola, familj och hjälpare.

Skola

Alla våra respondenter lyfter fram vikten av att kunna gå i skolan som något betydelsefullt under tiden som gömd även om inte alla hade denna möjlighet. Tre av våra respondenter gick i skolan större delen av tiden som gömda medan två av dem inte gick i skolan alls. Sara kunde gå i skolan under hela tiden hon levde gömd. Även om hon flyttade mycket gick hon hela tiden i samma skola. Umgänge med vänner var en viktig del i att Sara uppskattade skolan, dock beskriver hon det som frustrerande att hon inte kunde vara helt ärlig mot sina vänner och berätta om att hon levde gömd. Hon skildrar även skolan som ett andrum där hon kunde fokusera på annat än den svåra situationen.

”Man kom ju bort från hemmet och mamma som var deprimerad. Jag var deprimerad men i skolan kunde man glömma bort det lite grand och koncentrera sig.” – Sara

Fatima gick också i skolan största delen av perioden hon var gömd. Hon säger att hon är tacksam för detta då hon känner till många andra gömda barn som inte fick gå i skolan. Samtidigt var det Fatimas skolgång som orsakade att hennes familj blev upptäckt och utvisad från Sverige. Familjen blev då utvisad till Tyskland en period men kom sedan tillbaka till Sverige och gömde sig på nytt. Fatima beskriver att hon trivdes i skolan men att det innebar en risk för att bli upptäckt, något som ledde till att hon ständigt kände sig förföljd. Hon berättar att hon inte vågade gå raka vägen hem från skolan utan brukade gå runt ett tag i området för att på så sätt skaka av sig eventuella personer som kunde följa efter henne.

Josef är den som tydligast poängterar skolans vikt. Han är en ambitiös elev med höga betyg och han beskriver sin tid som gömd i tre faser. Först gick han i 9:an, därefter följde en period då han inte fick gå i skolan på grund av att han saknade ett svenskt personnummer, vilket är centralt i antagning till gymnasiet. Slutligen fanns det ett gymnasium som gick med på att anta Josef trots att han var gömd. Josef beskriver att skolan framförallt var viktig på grund av att den höll honom sysselsatt på dagarna vilket gjorde att han slapp att tänka på sin svåra situation. Så här beskriver Josef upplevelsen av att inte få börja gymnasiet:

”När man gick i nian så var tankarna att nu kommer gymnasiet och då ska man ta den linjen och så. Sen tog det ju abrupt slut där, att det inte blev någonting och då kändes det som att man föll ner i ett svart hål. Då behövde man nya, lite kortsiktiga mål för att kunna klara sig under dagen. Det är väldigt påfrestande att bara finnas utan att veta vad man ska göra eller vem man egentligen är.” – Josef

Alla tre respondenter som haft möjligheten att gå i skolan under deras tid som gömda beskriver att trots att de uppskattade att gå i skolan innebar det även svårigheter i relationerna med andra. De beskriver att de höll en distans till sina klasskamrater då de ej kunde berätta om sin situation som gömd. Detta gjorde att de inte kunde vara ärliga och helt som sig själva i relationen till andra.

Daniela gick inte i skolan under alla de fem år som hon levde gömd. Hon beskriver detta som en förlust och hon funderade mycket på om hon någon gång skulle få gå i skolan. Zeljko gick på gymnasiet i sitt hemland men fick ej möjligheten att gå i skolan i Sverige. Han anser att skolan är mycket viktig för gömda barn och ungdomar, och han tyckte det var jobbigt att han inte kunde få den möjligheten själv.

"Jag som älskar skolan, så fort jag såg någon med ryggsäck som var på väg till skolan eller från skolan så gjorde det jätteont. Varför kan liksom inte jag också vara i en sådan situation? Så det kändes jättejobbigt." – Zeljko

Att det är viktigt med skolgång för gömda barn är något som varit tydligt i tidigare forskning. Skola bidrar till att ge barnen struktur i vardagen vilket är viktigt för deras välmående. Skola ger även barnen sociala kontakter, samspel med andra och vänner utanför familjen (SoS 1999:5, Angel & Hjern, 2004). Detta stämmer överens med den informationen vi fått under våra intervjuer. De som har gått i skolan lyfter alla fram detta som något som underlättade deras situation som gömd, medan de som ej gick i skolan beskriver detta som en förlust. Josef, Sara och Fatima hade alla struktur i vardagen genom att de kunnat gå i skolan. Daniela däremot som inte kunde gå i skolan skapade struktur på egen hand. Detta gjorde hon genom att volontärarbeta i en butik, något som hon beskriver som oerhört viktigt för henne när hon var gömd. Även Josef beskriver hur han under den period då han inte fick börja på gymnasiet försökte hitta andra saker att sysselsätta sig med under dagarna. Som vi tidigare illustrerat med ett citat beskriver Josef tiden då han inte fick gå i skolan som mycket påfrestande då han inte visste vad han skulle göra eller vem han egentligen var utan skolan. Vi tolkar både Danielas och Josefs beskrivningar som att struktur i vardagen är avgörande för att gömda barn ska må bra. I Josefs fall tolkar vi även skolan som en viktig arena för identitetsskapande då han utan skolan inte längre visste vem han var.

Skolan ger möjlighet till socialt samspel med andra (SoS 1999:5) vilket enligt teorier om spegeljag är grunden för skapandet av identitet (Stier, 2003). Josef är den som tydligast beskriver distansen som han höll mot sina klasskamrater. Även om det sociala samspelet med klasskamraterna var svårt tror vi att skolan var viktig för Josefs identitetsskapande på andra plan. Genom att vara i skolan, lära sig saker och presterar bra resultat blev han någon. Josef speglade sig i sina klasskamrater och lärare, på detta sätt bekräftades hans identitet som en duktig elev (Stier 2003). När dessa speglar försvann, då han inte längre fick gå i skolan, rasade hans värld. Han beskriver att det till en början var svårt att se någon mening i tillvaron utan skolan. Han hade suicidtankar och tät kontakt med BUP under denna period. När han sedan fick börja på gymnasiet efter ungefär ett års avbrott kändes tillvaron lättare igen.

Zeljko som inte hade möjlighet att gå i skolan hade inte heller någon annan sysselsättning under dagarna. Han är den av våra respondenter som allra mest beskriver tiden som gömd som mycket svår och isolerad. Vi tror att den hans brist på struktur i vardagen som han hade kan kopplas till att han upplevde tiden som gömd såpass svår. Att känna sig delaktig i något större är en del av att kunna känna meningsfullhet i tillvaron (Antonovsky, 2005). Vi tror att Zeljkos brist på struktur och sysselsättning kan bidra till en lägre känsla av meningsfullhet. Som vi tidigare nämnt finns det flera faktorer som kan stärka en persons KASAM, exempel på sådana är signifikant annan

och social kompetens. Även här spelar skolan en viktig roll då den gömda unge där får möta andra vuxna än föräldrarna och träna sin sociala förmåga i samspelet med kamrater.

Tidigare forskning berör endast de positiva faktorerna i förhållande till skolgång för det gömda barnet. Även vårt resultat visar att alla respondenter ser skolan som något positivt och stärkande. Förutom ett andningshål där de kunde koppla bort sin svåra situation gav det även möjlighet till positiva speglingar som skapade en identitet för den unge som ej kopplas till de gömda förhållandena. Dock vill vi lyfta fram att genom våra respondents berättelser har vi även kunnat se att det finns vissa negativa konsekvenser av att gå i skolan som gömd. Exempelvis blev Fatima och hennes familj upptäckta genom att hon gick i skolan. Hon beskriver även oro och att hon hade tankar om att hon var förföljd i skolan. Alla respondenter som gått i skolan beskriver även att relationerna med klasskamraterna var komplicerade och att de inte kunde vara sig själva fullt ut, då de ej vågade berätta om att de levde gömda.

Familj

Alla våra respondenter levde gömda tillsammans med sina familjer. Att samhörigheten inom familjen var viktigt under tiden som gömd är tydligt. Josef beskriver familjen som ett fotbollslag som samarbetade under tiden de var gömda. Även Fatima beskriver att hennes familj höll ihop och kämpade för sitt gemensamma mål att få stanna i Sverige. Samtidigt försökte de medvetet undvika konflikter för att istället ta upp oenigheter senare då de fått uppehållstillstånd. Sara som endast gömde sig ihop med sin mamma beskriver deras relation som mycket stark och som något som underlättade hennes tid som gömd. Samtidigt som många av våra respondenter beskriver familjen som något mycket positivt under tiden som gömd fanns det även de som beskrev svårigheter inom relationerna. Zeljko berättar att familjen stöttade varandra men att den ansträngda situationen ledde till att det ofta blev bråk. Daniela beskriver också hur det var mycket bråk inom hennes familj om småsaker. Detta anser hon berodde på att alla var mycket nervösa och att de satt hemma hela dagarna i en liten lägenhet.

”Vi slog sönder varandra tror jag, jag och min syster. Vi slogs, vi rev våra ansikten, vi bråkade så mycket. Jag pratade med en psykolog och hon sa att det var syskonbråk eller vad det heter. Vet du vad jag sa till henne? – Om ni skulle ha en kamera i vår lägenhet så skulle ni aldrig tro att det är jag som sitter här, ni skulle tro att hon inte är klok i huvudet. Jag skulle säkert ha hamnat på Lillhagen, alltså jag lovar. Det var inte syskonbråk. Jag vet hur det är när syskon bråkar. Fem minuter bråkar de och sen så är de vänner igen och älskar varandra. Så gör i alla fall andra barn eller syskon men det här var inte sådana bråk för när man inte tål varandra då vill man döda varandra. Det var nästan så som vi kände.”
– Daniela

Tidigare forskning ger en bild av att samspelet mellan familjemedlemmarna påverkas mycket negativt av att leva gömd. Depressioner, nervositet och ångest leder till bråk inom familjen (Integrationsverket, 2007). Denna bild stämmer delvis överrens med våra respondents berättelser. Men vi har ändå fått främst en positiv bild av familjerelationerna under tiden som gömd, då majoriteten av våra respondenter beskriver en tid som präglats av sammanhållning. Detta motsäger därmed delvis vad tidigare forskning redovisat. Forskning visar att familjen är det viktigaste stödet för nyanlända flyktingar. Familjens förmåga att fungera stödjande är avgörande för hur människor mår de första åren i Sverige. Detta då individen i familjen blir bekräftad och att denne där alltid är sig själv trots att allt omkring personen är förändrat (Angel & Hjern, 2004). Även våra respondenter har framhävt familjens vikt under tiden som de

levde gömda. Vi tror därmed att forskningen om asylsökande familjer även kan appliceras på gruppen gömda familjer.

Fatima beskriver att hennes familj medvetet valde att inte gå in i konflikter under tiden de levde gömda. Detta tolkar vi som coping i form av flykt eller undvikande. För att hantera den svåra situationen valde familjen att skjuta upp eventuella konflikter till framtiden för att underlätta vardagen. Vi tolkar detta som en känslufokuserad copingstrategi, då familjen inte kunde styra över sin reella situation försökte de istället styra över sina känslor (Starke, 2003). Fatima är den av våra respondenter som minst talar tiden då hon levde gömd som svår. Kanske beror detta på att hennes familj och hon själv använde sig av känslufokuserad coping även i andra avseenden under tiden som gömda och valde att undvika negativa känslor. Hjerns studie (2005) om bosniska flyktingbarn visar att de barn som inte pratar om sina svåra minnen mår bättre än barn från de familjer där man pratar om sina tidigare upplevelser. Detta tolkar vi som att undvikande kan vara en välfungerande copingstrategi som kan förbättra barnens välmående. I motsats till Fatima beskriver Daniela hur det var mycket konflikter och starka känslor i hennes familj. Tidigare forskning säger att den gömda situationen bidrar till att det blir mer bråk hemma (Integrationsverket, 2007). Aggressivitet är också ett vanligt symptom som beskriver psykisk ohälsa bland gömda barn (SoS 1994:8).

Både Zeljko och Daniela kopplar bråken inom deras familjer till nervositet och nedstämdhet bland familjemedlemmarna. Att alla våra respondents familjer mådde psykiskt dåligt på olika sätt är något som kommit fram under alla våra intervjuer. Vissa berättar om föräldrar med depressioner, någon berättar om föräldrar med PTSD. Både Sara och hennes mamma var deprimerade under tiden de var gömda. Sara beskriver själv hur de påverkade varandra och mådde sämre av att den andra mådde dåligt. Sara blev under en period placerad på barnhem på grund av att hennes mamma blev inlagd på sjukhus för sin psykiska ohälsa. Så här beskriver hon själv upplevelsen av att hennes mamma under en period mådde mycket psykiskt dåligt:

”Jag tycker inte att någon borde genomlida det. Det fanns ju familjer som hade värre än vad jag hade det, men ändå jag tycker inte att någon ska gå igenom det jag har gått igenom. Att se sin mamma på mentalsjukhus, det är den värsta upplevelsen som jag har haft och den är kvar här hos mig. Jag tycker inte att något barn ska få se det som jag såg. Att inte känna sig tillräcklig, man kan inte göra något åt saken och man kan inte vara som alla andra.” – Sara

Tidigare forskning säger att psykisk ohälsa är mycket vanligt bland både vuxna och barn som gömmer sig. Dessutom påverkas barnens psykiska hälsa negativt av att deras föräldrar mår dåligt (SoS 1994:8, Ekblad & Larsson, 2007). Detta kan vi tydligt se i Saras beskrivning av hur hon hennes mammas mående påverkades negativt av varandra. Vid jämförelse av psykisk ohälsa bland gömda flyktingar och asylsökande visade det sig att gömda mår sämre än nyanlända flyktingar (Läkare utan gränser, 2005). Detta tolkar vi som att tiden som gömd i sig påverkar den psykiska hälsan mycket negativt, inte bara flykten och svåra upplevelser från hemlandet. Detta tycker vi även är tydligt bland våra respondenter då de främst berättar om sin psykiska ohälsa kopplad till tiden som gömd och inte upplevelser från hemlandet. Att den psykiska ohälsan är såpass stor bland våra respondenter samt bland gruppen gömda i stort kan vara ett tecken på låg KASAM, då känsla av sammanhang är relaterat till individens hälsa (Antonovsky, 2005).

Josef, Zeljko och Daniela ger alla starka beskrivningar av hur de fick ta ett stort ansvar för familjen när de levde gömda. En stor del av ansvaret bestod av att vara familjens språkrör utåt då de alltid fick tolka för sina föräldrar som hade svårt med svenskan.

Detta innebar även att de fick ta ett stort ansvar för kontakten som familjen hade med till exempel advokater, läkare och psykologer. Daniela beskriver att hon fick ta mycket ansvar och att detta ökade när hennes pappa greps av polisen och blev utvisad från Sverige:

"Jag fick alltid tolka till advokaten, psykologer och andra personer. Var vi än var och vem vi än träffade så fick jag alltid tolka, alltid, alltid. Pappa var där men jag fick alltid göra det. När pappa åkte hem så var det ännu jobbigare. Jag hade mycket ansvar. Jag var äldst och mamma förstod ingenting och hon kunde ingenting. Jag fick ta allting och det var då det kändes svårast, liksom att ta ansvar för hela familjen." – Daniela

Även Josefs pappa blev utvisad från Sverige och levde därför inte gömd tillsammans med familjen under hela perioden. Att inte hela familjen kunde vara samlad i Sverige beskriver både Daniela och Josef som något jobbigt och som också ökade det ansvar som de kände för familjen. Både Daniela och Josef är äldst i syskonskaran, vi tror att även detta är en bidragande faktor till att det är de två av våra respondenter som upplever mest ansvar. På följande sätt beskriver Zeljko sina känslor kopplade till att behöva ta så mycket ansvar:

"Jag kämpade jättemycket med att förklara saker och ting till folk som vi vände oss till. Vi sökte hjälp och det var jättesvårt. Det var liksom jag och min syster som var tvungna att prata för hela familjen. När man har föräldrar då känns det jättejobbigt. Varför vi, varför måste vi göra det? Är det inte mamma och pappa som ska ta hand om oss? De som ska försörja familjen? Varför måste vi göra det? Men såklart man förstår. Vi befinner oss i en sådan situation att de inte kan göra någonting åt det. Man förstår på sätt och vis." – Zeljko

Förutom det praktiska ansvaret som flera unga tog för sin familj har vi även sett att våra respondenter tog ansvar genom att inte belasta sina föräldrar. Både Sara och Fatima berättar att de inte kunde fråga sina föräldrar om saker som de ville ha, så som en mobiltelefon eller nya kläder, på grund av att det skulle fått föräldrarna att må sämre än vad de redan gjorde. I följande citat är det återigen Zeljko som denna gång berättar om hur han upplevde att han inte kunde gå till sina föräldrar med sina problem då de hade nog med problem själva.

"Man kunde inte säga allting till sina föräldrar. De hade redan jättemycket för sig och de kämpade hela tiden för oss för att vi skulle leva. Den enda personen man kunde vända sig till var Gud. Man kan liksom säga allt man känner, man kan hitta tröst och man känner sig trygg. Det var också det som fick mig att gå vidare och överleva allting." – Zeljko

Att många gömda barn tar ett stort ansvar för sina familjer är något som även varit tydligt i den tidigare forskning vi tagit del av. Detta beror dels på att barnen lär sig svenska fortare än föräldrarna men även på att många vuxna inte klarar av att bibehålla sin föräldrafunktion (SoS 1994:8). Det är vanligt i gömda familjer att en av föräldrarna, oftast pappan, tas i förvar och utvisas från Sverige. Detta påverkar barnens välmående negativt (Waldehorn, 2007). Vi har även kunnat se att detta påverkade det ansvar som de unga fick ta för familjen. När pappa försvann gick Josef och Daniela in och tog över hans ansvar.

Som vi visat ovan beskriver både Daniela och Zeljko det ansvar som de fick som något betungande. Josef däremot tar också ett väldigt stort ansvar men beskriver detta snarare som något självklart. Genom att, som han själv beskriver det, vara familjens språkrör fick han kontakt med många hjälpare vilket gjorde hans situation lättare. Detta tolkar vi

som att Josef har accepterade det ansvar han hade. Istället för att motsätta sig de känslorna av ansvar för familjen som han upplevde gick han istället in och accepterade denna roll. Vi menar att man kan se på detta som en typ av problemfokuserad coping då Josef genom att ta ansvar och hjälpa till kände att han kunde påverka både sin egen och familjens situation positivt (Lazarus, 1985). Utifrån teorin om KASAM skulle de ungas stora ansvar för familjerna kunna ses som både positivt och negativt. Att befinna sig i en situation där man kan hjälpa andra är i sig en friskfaktor som kan hjälpa till att bygga upp ett starkt KASAM. Samtidigt är det enligt samma teori viktigt att barn får lov att vara barn och att det finns tydliga gränser mellan subsystemen inom familjen (Hult & Waad, 1999). Då vi menar att det ansvar som de unga beskrivit för familjerna innebär just oklara gränser mellan subsystemen då barnen till viss del går in i de vuxnas roll kan detta ses som något som försvårar de ungas möjlighet att uppleva en känsla av sammanhang. När det finns bra relationer och tydliga gränser inom familjen tror vi att detta är en underlättande faktor för det gömda barnet. Samtidigt ser vi att det finns situationer inom familjen som försvårar och påverkar barnet negativt så som: splittrad familj, ansvarskänslor och psykisk ohälsa hos föräldrarna.

Hjälpare

Alla våra respondenter beskriver att hjälpare från olika organisationer och kyrkor som arbetar med gömda flyktingar var en stor hjälp och underlättande faktor under tiden som gömd. Organisationer som berördes under intervjuerna var: Röda korset, Ingen människa är illegal, Rosengrenska, Bergsjöns kyrka samt andra kyrkor. Dessa hjälpte till med boende, mat, pengar, sjukvård med mera. Många av våra respondenter beskriver denna hjälp som livsviktig. Även tidigare forskning berör vikten av hjälpare samt att människor som lever gömda ofta är beroende av andra för att få tillgång till boende, mat och pengar (Integrationsverket 2007). Så här beskriver Zeljko betydelsen av att ha kontakt med hjälpare under tiden då han levde gömd:

"När man befinner sig i en sådan situation, där man gömmer sig och liksom svävar i luften. Det är som om alla glömde bort en, det är ingen som ser, man känner sig osynlig. Sen när det dyker upp sådana personer som säger hallå jag bryr mig, jag vill hjälpa dig. Wow, liksom. Det är jättehärligt!" – Zeljko

Vi tolkar detta utifrån teorier om spegeljag (Stier, 2003). Zeljko flydde från sitt hemland och förlorade därmed många av sina gamla möjligheter till spegling. Dessutom hade han under tiden som gömd stora begränsningar till nya speglingar då han levde mycket isolerat. Detta tror vi påverkade hans identitet negativt. Han beskriver att han kände sig osynlig och bortglömd något som vi tolkar som en konsekvens av få speglingar. Hjälparna bidrog inte bara med praktiska nödvändigheter utan såg Zeljko vilket innebar att han kunde se sig själv. Detta tror vi påverkade hans identitetsskapande positivt.

Samtidigt som hjälpare hyllas av våra respondenter finns det mer negativa åsikter omh professionella man kommit i kontakt med. Tre av våra respondenter beskriver att de haft kontakt med psykologer under tiden de var gömda och alla har negativa erfarenheter av detta. De upplevde att de inte blev hjälpta utan bara fick svara på samma frågor om och om igen utan att psykologen förstod deras situation. Josef och Daniela beskriver situationer då psykologer enligt dem bagatelliserat deras problem. Båda beskriver hur de efter att ha delat med sig av svåra upplevelser fått som svar att detta inte var något konstigt utan helt normalt, något som de upplevde som kränkande. Vi illustrerar de ungas negativa erfarenheter av psykologer med hjälp av två citat. Det första är Sara som jämför de kontakter hon haft med hjälpare respektive psykologer. I det andra citatet berättar Josef att han anser att mötet med psykologer många gånger skett på rutin. Han anser att psykologer borde se hela människan och inte bara symtomen.

"De (hjälpare) är sådana människor som gör att när man är med dem så glömmer man bort att man faktiskt är gömd. För de har verkligen stora hjärtan de människorna. Inte sådana kalla som psykologerna som sitter bara där och frågar: Hur känns det? Hur är det med din mamma? Och då bli man bara, man orkar inte prata om det och de kan de inte förstå. Men de från Rosengrenska, om man vill prata så pratar man men de tvingar inte." – Sara

"Det gäller liksom att förstå sig på hur patienten, eller vad man ska säga, tänker och helt enkelt behandla patienter som individer och människor och inte bara liksom: - Ah men du har ett stressyndrom. Jag hade tio sådana fall igår." – Josef

Utifrån Goffmans teori om stämpling och stigma tolkar vi det som att både Sara och Josef i mötet med psykologer kände sig stämplade som avvikare. Symtomen blev i fokus istället för människan bakom vilket i sin tur kan leda till att individen blir stigmatiserad (Goffman, 2005). Sara beskriver att tillsammans med hjälparna glömde hon bort att hon levde gömd. Bland dem blev hon inte stämplad som avvikare, hon fick lov att prata om annat och tvingades inte in i rollen som gömd.

Gömd: Olik eller som alla andra?

I detta kapitel beskriver vi ungdomarnas syn på sig själva och deras identitet under tiden de levde gömda. Detta innebär främst hur de såg på sig själva jämfört med andra jämnåriga men innefattar även känslor av att vara utestängd från samhället. Kapitlet skildrar också betydelsen av att träffa andra i samma situation.

Både Zeljko och Josef berör tunga existentiella funderingar kring vilka de var under tiden de levde gömda. Josef beskriver situationen som mycket påfrestande, då att leva som gömd innebar att han inte visste vem han var eller vad som skulle hända. Zeljko säger att han upplevde situationen som om han svävade i luften och att han kände sig osynlig. I citatet nedan beskriver han hur han kände det som om han inte existerade på riktigt.

"Det kom sådana dagar när man tänkte: jag vill bli det här, eller jag vill bli det här. Men sen tänkte jag: men du har ju inte ens uppehållstillstånd Varför gör du så? Varför tänker du på det? Nej, du existerar inte på riktigt, du är inte som alla andra. Det går inte, tänk inte på det nu. Så mår man dåligt." – Zeljko

Bådas upplevelser av att inte veta vilka de var och känslan av att vara osynlig tolkar vi som en brist på mänskliga speglingar. Den isolering som det innebär att leva gömd tror vi minskar möjligheten att spegla sig i andra människor och därmed få en bild av sig själv. Franzén (2001) berör att människor som flyr från sina hemländer förlorar många mänskliga speglar. Vi tror även att leva som gömd försvårar möjligheten att skaffa sig nya speglar i Sverige. Zeljko beskrivning av att han inte existerade på riktigt tolkar vi som en svag identitet vilket kan bero på att han inte blev bekräftad som människa utan enbart som gömd av andra genom spegling. De enda sociala kontakter som Zeljko hade utöver sin familj var hjälpare och andra gömda, speglar som bekräftar honom som gömd.

Vidare berör våra respondenter upplevelsen av att de inte var inkluderade i samhället. Flera beskriver negativa upplevelser av att de inte hade samma möjligheter och rättigheter som andra ungdomar i deras omgivning. Fatima och Sara är båda två mer fokuserade på de materiella förutsättningar som skilde dem från sina kamrater. Detta skapade ett visst utanförskap som gjorde att de inte kände sig som alla andra. Sara

beskriver att hon kände sig annorlunda då hon på grund av ekonomiska svårigheter inte kunde ha alla prylar som hennes klasskamrater hade. Något som förstärkte Saras utanförskap var att hon ofta hade psykologbesök under skoltimmarna, detta lyfter hon fram som mycket svårt och som något som fick henne att känna sig utanför. Fatima beskriver upplevelsen av att inte ha samma materiella förutsättningar som sina klasskamrater följande:

”Vissa hade eget rum, det hade inte jag. Vissa hade en egen dator, det hade inte jag. Liksom det var sådana grejer som de hade och då tänkte jag det har inte jag, men det vill jag ha! Jag ville inte tjata på mamma för jag visste att nej jag ska inte tjata på henne.” – Fatima

Våra respondenters upplevelser av utanförskap tolkar vi som att gömda flyktingar har ett dolt stigma. Avslag på sin asylansökan blir en bekräftelse på att individen inte har samma rättigheter som andra i samhället. Vi tror även att avslaget kan signalera att det svenska samhället inte anser att de har asylskäl utan att de kanske kommer hit för att dra nytta av det svenska systemet. Detta tolkar vi som att de människor som får avslag på sin asylansökan och inte ser någon annan utväg än att gömma sig får en tydlig signal genom avslaget att de inte hör hemma här. De har inte samma rättigheter som svenska medborgare och blir därmed avvikare i samhället. Vi anser att leva som gömd både kan vara ett skambetingat stigma vilket degraderar individen till att bli stämplad som ett offer. Vi tror även att den gömda individen kan ses som med fläckar på den personliga karaktären då människor runt dem kan anse att de ej har asylskäl utan utnyttjar det svenska systemet (Goffman, 2005). Enligt Goffman (i Hilde, 1996) försöker personen med ett dolt stigma förhindra att det blir känt genom att styra de intryck som denne ger till sin omgivning med symboler så som klädsel och jargong. Detta tycker vi blir tydligt i Fatimas och Saras berättelser om hur de strävade efter att vara som alla andra genom att ha rätt kläder och prylar.

Som vi nämnt tidigare upplevde många av våra respondenter det som problematiskt att de var tvungna att hålla distans till sina klasskamrater. Detta då de inte kunde vara ärliga om sin situation. De beskriver att detta också bidrog till att de känner sig annorlunda. Längtan efter att kunna vara ärlig och berätta om sin situation är tydlig bland de unga. Alla våra respondenter talar om sig själva under tiden som gömd i termer så som annorlunda, de kunde inte vara som alla andra. Detta illustrerar vi genom ett citat av Josef:

”Det jobbiga var ju att man fick hålla sig på sin vakt. Det är många moment och ögonblick som man har missat just för att polisen kunde ha varit där, tänk om någonting händer där och så. Plus att man alltid fick ha en gard mot sina klasskamrater, inte vara för öppen där heller. Och det har påverkat lite grand, att man saknar den kontakten med allihop som man har haft förr.” – Josef

Josef, Fatima och Zeljko berör alla vikten av att kunna umgås med andra gömda som befinner sig i samma situation som de själva. En av de organisationer vi haft kontakt med erbjuder gömda flyktingar i Göteborg en träffpunkt varje vecka. Detta är något som lyfts fram som mycket värdefullt i våra intervjuer. Josef uttrycker att det var ett stöd att träffa andra i samma situation då han inte behövde vara rädd att någon skulle anmäla honom. Där kunde han vara sig själv och lära känna människor som han kunde lita på. Fatima beskriver hur denna träffpunkt även bidrog till att hon kunde identifiera sig med andra.

”Man kände att det var någon mer. Man var inte ensam om det. Man kände att man inte var själv om att ha ett så svårt fall. Man kände att någon är som jag.” – Fatima

Den beskrivning som våra respondenter ger av hur svårt det var att inte kunna vara ärlig med vem de var utan att de hela tiden var tvugna att hålla en distans till sina klasskamrater tolkar vi som en brist på äkta samspel och speglingsmöjligheter (Stier, 2003). Då de gömda ungdomarna inte genom samspelet kunde vara äkta innebar detta att inte heller spegelbilden av dem blev äkta. Detta tror vi kan innebära att ungdomarnas identitetsprocess försvåras. Vikten av att kunna möta andra som befann sig i samma situation som ungdomarna själva blev därmed mycket viktig. På träffpunkten för gömda kunde de visa den bild av sig själva som de inte kunde göra på skolan. Som vi sagt innan tror vi inte att det är bra att endast träffa andra gömda, då det blir en mycket ensidig spegling. Vi anser att spegling handlar om att ha tillgång till en rad olika sammanhang som på olika sätt speglar vem man är och på detta sätt skapar delarna av de olika speglingarna helheten av individens identitetsprocess

Livet idag

Beskedet om att få stanna

I detta kapitel beskriver vi när våra respondenter efter många års väntan fick de glädjande beskedet om permanent uppehållstillstånd. Kapitlet redogör dock även för den tuffa period som många av våra respondenter upplevde i samband med att de fick beslutet om att få stanna i Sverige.

Alla våra respondenter berättar målande om den dag då de fick uppehållstillstånd i Sverige. Beskedet innebar mycket glädje och lättnad. Vi har valt ut Danielas historia för att visa hur det kan upplevas att äntligen få lov att stanna i Sverige efter många års väntan. Daniela var på jobbet och stod i kassan den dagen som hennes mamma ringde för att berätta nyheten:

”Hon ringde och ringde och jag tänkte vad är det hon vill jag kan ju inte svara. Jag hade mobilen i fickan men jag hade kunder så jag kunde inte svara. Jag tänkte att om hon ringer tjugo gånger så är det säkert något hon vill säga eller nått, fråga eller vad vet jag. Och jag bara: - Hallå. Och så säger min mamma till mig: - Daniela vi har fått uppehållstillstånd! Va? Säger jag. Lugna dig sa hon för jag fick en sådan chock. De var jättegglada och jag hade kunder och jag vände mig utan att kolla på kunden och sa: - Va, är det sant? Min mamma sa: - Drick vatten eller nått lugna dig. Jag började gråta av glädje för jag var så glad. Mina föräldrar ringde till handläggaren hundra gånger för att fråga om det verkligen var sant. De ringde och ringde hela tiden: - Är det sant? Ja det är sant svarade handläggaren. Sen la jag på och så kollade jag på kunden. Han stod framför mig och skulle betala. Tårarna bara rann och så sa jag till honom: - Jag fick uppehållstillstånd! (Daniela skrattar) Och han sa: - Det måste kännas bra. Jag kunde fortfarande inte förstå vad det betydde. Vad betyder det att få uppehållstillstånd efter så många års väntan? Jag visste inte vad jag skulle känna. Sen kom nästa kund och jag sa till jättemånga att jag hade fått uppehållstillstånd. Jag kunde inte räkna pengar eller något för jag var så glad. Vi festade mer än en vecka. Det kom folk, vi drack, vi dansade och vi var jättegglada så det var stor skillnad. Ena dagen så var man ledsen och tänkte mycket och så nästa dag får man höra det som man har väntat på länge och man vet inte hur man ska känna heller. Hur känns det? Man är fri, man är inte rädd längre.” – Daniela

Trots att alla våra respondenter beskriver en stor glädje och lättnad över att få uppehållstillstånd blev tiden efter beskedet inte som de hade tänkt sig för många. Daniela och Zeljko hade båda två djupa svackor en period efter att de fått beslutet. Daniela beskriver att hon kände sig jätteledsen under en period utan att riktigt veta varför. Hon gifte sig tre månader efter att hon fick uppehållstillstånd men äktenskapet var kortvarigt och Daniela är idag skild från denna man. Hon säger att hon inte vet varför hon gifte sig med honom och hon tror själv att hon gjorde det på grund av att hon mådde dåligt under den tiden. Daniela beskriver också att perioden efter att familjen fick uppehållstillstånd innebar många praktiska problem som hon inte tidigare tänkt på kunde uppkomma, så som saknad av arbete, bostad och kläder. Hon säger att hon under tiden hon levde gömd föreställde sig att hon aldrig skulle ha några problem den dagen då hon väl fick uppehållstillstånd. Zeljko beskriver perioden efter uppehållstillståndet som mycket svår. Han grät varje dag men höll fasaden uppe för sin familj då han inte ville såra dem som enligt honom redan upplevt så pass mycket svårt.

”Du vet när man går igenom en sådan svår situation, då är man spänd hela tiden. Då hinner man inte liksom må skitdåligt. Sen när man får stanna och slappnar av då mår man väldigt dåligt. Först när vi fick stanna, då var det en chock för oss. Det kändes som att vi inte var medvetna om att vi får leva ett normalt liv nu men efter det så mådde jag skitdåligt. Jag kunde gråta liksom varje dag. Jag var bara inne på mitt rum och grät, så att de andra inte skulle se och sen när jag kom ut från rummet var jag glad. Jag hade en mask på mig hela tiden. Jag ville inte såra dem. De visste ju att vi hade upplevt svåra situationer men ändå så ville jag inte visa dem. Jag ville inte göra dem ännu mer ledsna. Jag kunde gråta varje dag och det gjorde jag. Jag mådde väldigt, väldigt dåligt trots att jag fick gå i skolan direkt. Jag var jätte lässugen. Nu ska jag läsa, nu ska jag lära mig språket. Nu vill jag känna mig produktiv, nu vill jag vara med, vara som alla andra. Jag hade bara sådana tankar men trots det mådde man jättedåligt.” – Zeljko

Vi anser att Zeljkos citat ovan talar för sig själv då det är tydligt att han under tiden som gömd trängde undan många svåra känslor. Detta har vi sett hos flera av våra respondenter och vi tolkar det som en känslolofokuserad copingstrategi i form av undvikande. Känslorna under tiden som gömd var för svåra för att handskas med, därför valde många att undvika dem. När beskedet om uppehållstillstånd sedan äntligen kommer och den svåra perioden ska vara över kommer känslorna de undvikt fram. Daniela beskriver också hur hon mådde mycket dåligt en period efter att hon fått uppehållstillstånd. Kanske försöker hon genom problemfokuserad coping att förändra sin situation och därmed sina känslor då hon kastar sig in i ett äktenskap.

Josef beskriver uppehållstillståndet som en lättnad men samtidigt bara en första etapp som avklarats. Han var medveten om att nu skulle det komma jobb med att bygga upp ett nytt liv i Sverige. Josef berör dock problematik kring sin identitet efter uppehållstillståndet. Han beskriver att när han var gömd visste han vem han var och vad han kunde påverka, efter uppehållstillståndet uppkom frågor kring vem han var nu och hur kommer framtiden att se ut? Som gömd levde han i nuet helt plötsligt fanns det möjlighet att tänka längre fram, dessa tankar var skrämmande för Josef. Josefs beskrivning av att han tidigare visste vem han var tolkar vi som att hans identitet till stor del blivit reducerad till vara gömd. Detta tror vi kan ha skett både genom stämpling och begränsade speglingsmöjligheter. När han får uppehållstillstånd försvinner denna identitet och han blir osäker på vem han är. Vi tror också att det kan vara så att de strategier som Josef använt under tiden som gömd inte längre är funktionella (Monat & Lazarus, 1985). Kanske har han satsat allt för att klara av att hantera den svåra situation som livet som gömd innebär. Han vet därför inte hur han ska hantera den nya situation som beskedet om uppehållstillstånd innebär.

Fatima beskriver glädje och upprymdhet inför beslutet av uppehållstillstånd. Hon berättar att familjen firade tillsammans med vänner och hjälpare. Saras berättelse om känslorna inför uppehållstillståndet innefattar mer likgiltighet och hon säger att det inte blev någon större skillnad när hon väl fick uppehållstillstånd. Hon beskriver att när hon väl hade uppehållstillståndet visste hon inte vad hon skulle göra med det. Det enda hon kunde komma på var att hon skulle gå och hyra film, något hon inte kunnat göra innan då hon inte hade några fyra sista siffror i sitt personnummer. Sara beskriver även att tiden efter uppehållstillståndet innebar en period av osäkerhet, det tog tid att bli av med känslorna av rädsla och otrygghet. Tidigare forskning visar besvikelsen över upprepade avslag på asylansökningar kan göra det svårt att känna engagemang nu när man väl får stanna (Integrationsverket, 2007). Detta tycker vi oss känna igen hos Sara när hon säger att beskedet om uppehållstillstånd inte innebar någon större skillnad för henne.

Vardagen idag

I detta kapitel berör vi hur ungdomarnas vardag ser ut idag. Detta innefattar hur de mår, relationerna inom familjerna samt vilken sysselsättning och fritidsintressen som respondenterna har idag. Dessutom redogör vi för huruvida ungdomarna idag har kontakt med hjälpare och andra gömda samt om de ofta tänker på den gömda perioden av deras liv.

Alla våra respondenter säger att de mår mycket bättre idag än under tiden då de levde gömda. Josef säger dock att det är svårt att må helt bra när man har varit med om så mycket svårt. Han berättar att det går upp och ner, ibland kommer det svackor men att han fortsätter att kämpa. Som vi beskrivit tidigare upplevde flera av våra respondenter en tuff period i samband med att de fick uppehållstillstånd. Idag har de alla tagit sig igenom denna period och anser själva att de mår bra. Både Zeljko, Fatima och Sara säger att när de ser tillbaka på sin svåra tid som gömd jämför de den med andra människors problem i deras omgivning. Alla tre menar att det finns andra som har haft det värre än vad de har haft det.

”Det finns tjejer i min klass som har haft det värre än jag och som kanske har fått något större problem i barndomen. Om jag tänker efter så har jag varit med om ett rätt stort problem men det finns liksom andra folk som jag.” – Fatima

Vi tolkar det som att Fatima och de andra använder sig av känslorokuserad coping i form av normalisering. Detta innebär att de lyfter fram de svåra upplevelser de varit med om som något normalt. Trots att de under tiden som gömda uppfattade sig som annorlunda jämför de idag sina upplevelser med andra ungdomars livserfarenheter. Genom att framhäva att många andra människor varit med om svårare ting ser deras problem mindre ut (Starke, 2003). Vi tror att denna insikt hjälper våra respondenter att gå vidare.

Josef, Sara, Fatima och Zeljko går alla i skolan idag. Alla trivs med detta och det går bra för dem i skolan. Även Daniela har idag en sysselsättning, hon arbetar som städerska och trivs mycket bra med sitt liv. Hon säger själv att hon aldrig hade kunnat föreställa sig att livet skulle kunna bli så bra som det är idag. Hon har ett arbete är gift och har en dotter. Dessutom berättar hon att relationerna inom hennes familj idag är mycket bättre än under tiden som gömd. Så här beskriver Zeljko känslan av att idag ha uppehållstillstånd och ha möjligheten att gå i skolan:

”Jag går till skolan varje dag med ett smile och det känns jättehärligt. Nu känner jag mig som en del av världen och det känns jättehärligt.” – Zeljko

Sara och Zeljko beskriver även de att deras familjer mår bättre och att detta även gjort att relationerna fungerar bättre. Josef beskriver att hans familj fortfarande samarbetar men dock inte i samma utsträckning som tidigare då alla idag har sina egna personliga projekt och mål. Fatimas familj upplevde svårigheter i relationerna efter att de fick uppehållstillstånd. Föräldrarna har idag separerat, något som Fatima själv tror beror på att familjen levde under en pressad situation som gömda. Hon har dock upplevt separationen som något positivt då det inneburit mindre bråk. De unga har tidigare beskrivit att de upplevde stort ansvar för sina familjer under tiden de var gömda. Detta ansvar beskriver de flesta har minskat avsevärt idag. Fatima och Sara känner inte längre någon typ av ansvar för familjen utan säger själva att de kan vara barn och ungdomar som alla andra i sin ålder. Josef beskriver att ansvaret har lättat mycket, framförallt på grund av både föräldrarna börjat arbeta. Han upplever dock fortfarande att han har stort ansvar i förhållande till språket, men att även detta börjar minska. Josef berättar att han upplever det som om han aldrig varit vare sig barn eller tonåring därmed känner han sig även idag som mycket äldre än vad han egentligen är. Zeljko beskriver att han fortfarande har mycket ansvar i sin familj. Han anser dock att det inte längre är något betungande utan han ser det snarare som ett nöje att kunna hjälpa sina föräldrar. Att barn får ta mycket ansvar när de lever gömda är delvis en konsekvens av föräldrarnas psykiska ohälsa (SoS 1994:8). Vid uppehållstillstånd förbättras den psykiska hälsan för både vuxna och barn (Ekblad & Larsson, 2007), något som även är tydligt i vårt resultat. Detta innebär att när den psykiska hälsan förbättras hos föräldrarna bidrar detta även till att barnen kan känna mindre ansvar för sina familjer. Zeljko är den enda av våra respondenter som fortfarande har mycket ansvar i familjen. Han uppfattar inte detta längre som någonting jobbigt.

”Det är fortfarande så att mamma och pappa inte behärskar svenskan så bra, så det är alltid jag som ställer upp. Min syster hon bor inte hemma så hon har inte så mycket tid men det känns inte svårt faktiskt. Jag vet inte, men det är ett nöje att hjälpa dem för jag vet att de förtjänar det. Det är jag som liksom betalar alla räkningar. Det är jag som gör allting som de inte kan själva, när det gäller språket och så men det känns bra.” – Zeljko

I förhållande till fritidsaktiviteter och vänner berättar Fatima att hon är mycket aktiv. Hon älskar att umgås med kompisar och hon spelar även fotboll på fritiden. Även Sara lyfter fram vikten av att kunna umgås med vänner, något som hon ägnar mycket tid till och på fritiden sysselsätter hon sig även med sång och teater. Daniela beskriver en sorg över att hon har få vänner, detta är något som hon främst skyller på sin kultur snarare än på den svåra situation hon upplevt. Ensamheten och bristen på väninnor är dock något hon ser på som ett problem och det enda som hon inte är nöjd med i sitt liv idag. Zeljko berättar inte mycket om sina fritidsintressen men menar att hans umgängeskrets idag ser bra ut. Då han idag går på komvux är många i hans klass äldre, detta är något han trivs med då han själv känner sig äldre än sina jämnåriga. Josef beskriver att hans främsta fritidsintressen är kampsport och bilar, vilket han ägnar mycket tid åt så länge det inte går ut över hans studier. På fritiden umgås han idag med både vänner och familj. Antonovsky (2005) menar att vara delaktig i sociala verksamheter är en grund för att kunna känna meningsfullhet i livet. Vi anser att engagemanget i en idrottsförening eller teatergrupp kan ses som en sådan social verksamhet och därför stärka individernas känsla av sammanhang. Att ha fritidsintressen är i sig en stärkande faktor. Vi tror att ungdomarna genom att delta i dessa aktiviteter även kan utveckla sin sociala kapacitet och stärka sitt självförtroende. Detta är också viktiga komponenter för en stark KASAM (Hult & Waad, 1999). Kreativa aktiviteter så som drama kan även hjälpa barn att komma i kontakt med sina känslor och dela dem med andra (Ingleby, 2005).

Vi har frågat våra respondenter om de idag fortfarande träffar hjälpare samt om de umgås med andra människor som lever eller har levt gömda. Detta ser olika ut bland ungdomarna. Daniela berättar att hon fortfarande har kontakt med människor som hjälpte henne under tiden som gömd, dessa hjälpare har även förmedlat kontakt med andra gömda. Detta har inneburit att Daniela kunnat prata med och stötta andra som idag är i samma situation som hon tidigare varit i. Josef beskriver att han idag inte har någon regelbunden kontakt med hjälpare men att han ibland tittar in på träffpunkten som finns för gömda. Sara säger att hon själv inte har något behov av att träffa vare sig andra som levt gömda eller som är gömda idag, hon anser att hon inte har något gemensamt med dem. Fatima och Zeljko ser båda mer positivt på att idag umgås med andra som varit eller som är i samma situation som de själva har varit. Zeljko berättar att han idag går till träffpunkten för gömda och hjälper till med att tolka varje vecka. Detta innebär att han träffar både hjälpare och människor som befinner sig i samma situation som han själv var i. Han tycker att det känns betydelsefullt och bra att kunna hjälpa andra och vara behövd. För honom är det även viktigt att umgås med andra som tidigare levt gömd. Detta då det är viktigt att kunna dela denna upplevelse med andra. Som vi tidigare beskrivit har speglingsmöjligheter med individer som befinner sig i samma situation som de unga själva varit mycket viktigt under tiden de levde gömda. Vi tolkar det som att våra respondenter idag befinner sig i en process där deras identitet omskapas. Då de inte längre lever gömda är dessa gamla speglingar inte heller lika viktiga. Istället finner ungdomarna nya speglingsmöjligheter ute i samhället vilka bekräftar dem som andra personer än som just gömda (Stier, 2003).

Vi har även ställt frågan om huruvida våra respondenter idag tänker mycket på tiden då de levde gömda. Sara beskriver hur hon medvetet väljer att inte tänka på den tiden. Även Daniela beskriver att hon idag sällan tänker på tiden som gömd, den dyker upp ibland, men desto mindre ju längre tiden går. Hon poängterar dock att den tiden alltid kommer att finnas med henne.

”Nu har det gått fem år, i år ska vi faktiskt söka medborgarskap. Och då tänker man; jag glömmer aldrig. Man kan aldrig glömma att man har varit gömd men det är inte så att man sitter och tänker på det ofta.” – Daniela

Zeljko som fortfarande är aktiv i arbetet med gömda flyktingar beskriver att han tycker om att prata om tiden då han levde gömd, då detta hjälper honom. Josef säger att han ofta tänker på hur den tiden då han levde gömd påverkar honom och att det är mest i förhållande till detta som han tänker tillbaka på den perioden. Även Fatima beskriver hur hon i perioder tänker tillbaka på tiden som gömd. Neander som forskat kring barn och ungdomar som tidigare levt gömda beskriver att de flesta av barnen och ungdomarna fortfarande har minnen och tankar från tiden som gömd vilka finns hos dem och påverkar dem varje dag. Flera av de hon intervjuat beskriver dock att dessa minnen har blivit lättare att hantera (SoS 1999: 5). Detta kan liknas vid det resultat vi presenterat. Alla våra respondenter har minnen från tiden men det ser olika ut hur de hanterar sin dessa minnen. Sara beskriver själv hur hon aktivt väljer att inte tänka tillbaka på tiden då hon levde gömd. Detta kan tolkas som copingstrategin undvikande, genom denna flyr hon de svåra minnen och känslor hon upplevt. Zeljko tycker om att berätta om det han varit med om och han anser att detta hjälper honom att bearbeta det han varit med om. Detta är ett sätt för honom att få socialt stöd vilket är en copingstrategi som hjälper honom att hantera de minnen han har (Starke, 2003).

Idag: Olik eller som alla andra?

Vi berör i detta kapitel hur våra respondenter ser på sig själva idag jämfört med andra ungdomar i deras omgivning. Dessutom beskriver vi hur ungdomarnas identitetsskapande påverkats av att de levt gömda.

Fatima säger att hon idag känner sig som alla andra barn. Hon poängterar att hon nu även har fått ett eget rum och slipper på det sättet känna sig annorlunda. Fatima är idag öppen med att hon har levt gömd och kan berätta för vänner och nya bekantskaper som hon möter vad hon har varit med om. Även Sara är noga med att framhäva att hon idag är och känner sig precis som andra jämnåriga kompisar som inte levt gömda. Hon säger att det inte är någon skillnad mellan henne och andra svenskar då hon har svenska vänner och fick MVG på nationella provet i svenska. Tiden då hon levde gömd är något som hon har lagt bakom sig och sällan pratar om. Hon upplever att hon idag kan vara ung på samma sätt som alla andra i hennes ålder. Däremot kan hon se att livet som gömd påverkat den hon är. Hon beskriver att hon har fått insikten om att människor kan vara mycket kalla och att man inte får någonting gratis i livet. Både Fatima och Sara beskrev sig under tiden som gömda som annorlunda jämfört med andra barn och ungdomar. Idag är denna bild borta, istället ser de på sig själva som vem som helst. Vi tolkar detta som att Fatima och Sara genom att de har fått permanent uppehållstillstånd har blivit av med stämpeln som avvikare i form av gömda. Fatima har gjort tiden som gömd till en del av henne då hon idag inte har något emot att berätta om den för andra. Sara däremot vill glömma tiden som varit och vill inte berätta om den. Kanske finns det en rädsla för stigma hos Sara som gör att hon väljer att inte berätta om tiden som gömd. Istället vill hon bli igenkänd som en svensk tjej som är likadan som sina klasskamrater.

Zeljko säger att han inte känner sig som en tjugooftåring idag men det har han aldrig gjort. Han har alltid känt sig äldre än sina jämnåriga kompisar. Zeljko jämför hur han upplevde att det var att prata om sin situation som gömd både då han befann sig i den och idag. Han berättar att då var det jättejobbigt att prata om det och det gjorde att han mådde ännu sämre. Idag däremot tycker han om att berätta om den situationen han upplevt och han anser att han mår bättre av att prata om det. Zeljko säger att han är lite bitter över att han gått miste om sin barndom och ungdomstid. Samtidigt är han stolt över den person han har blivit.

"Alla kriser man går igenom, jag tycker det är bra för själva utvecklingen. Alla svåra situationer de har fått mig att bli en starkare person. Nu vet jag vart jag står och nu vet jag vem jag är och vad jag vill. Det är verkligen så. Jag tycker också att allt jag gått igenom det hjälpte på något sätt. Det är klart att det har sårat mig och det har tagit ifrån mig mycket glädje. Men det har ändå fått mig att känna mig som en stark person. Och det har fått mig till att vilja hjälpa andra som befinner sig i en sådan situation som jag har gjort." – Zeljko

Vår analys av citatet ovan är att Zeljko använder sig av copingstrategin positiv omtolkning (Starke, 2003). Istället för att bara se negativt på den svåra situation som gömd han tidigare beskrivit anser han även att dessa upplevelser gjort honom till en starkare person. Det som har varit kan han inte göra ogjort istället väljer Zeljko att se på sitt förflutna med även positiva känslor för att lättare kunna hantera situationen och gå vidare i livet. Genom att Zeljko idag möter många människor till skillnad mot när han var gömd tror vi att han idag även har fler speglingsmöjligheter. Zeljko säger att han idag vet vem han är och detta tolkar vi som en effekt av att han kan spegla sig i andra och därmed få bekräftat vem han är.

Daniela känner att hon genom att ha levt gömd i fem år har missat mycket som andra i hennes ålder har fått. Hon beskriver framförallt förlusten av att inte ha gått i skolan.

Hon känner sig annorlunda då hon inte kan saker som hon borde veta eller är normalt att kunna. Samtidigt berättar Daniela att hon nu har börjat lära sig mer. Hon beskriver att hon fortfarande har problem med nervositet och att hon har svårt att kontrollera sitt humör och lätt får raseriutbrott på sin man. Hon tror själv att det beror på att hon har levt gömd och mått väldigt dåligt under denna tid. Detta är något hon upplever som problematiskt, då kvinnor enligt hennes kultur inte ska ha högre röster än män. Den första tiden efter att Daniela fått uppehållstillstånd berättade hon nästan för alla hon mötte att hon levt gömd. Det har nu gått fem år sedan dess och idag arbetar Daniela som städerska, hon är gift och har en dotter. Hon beskriver att hon inte längre pratar om tiden som gömd utan istället är nu det största samtalsämnet hennes dotter och livet idag. Enligt tidigare forskning är det vanligt att den psykiska ohälsa som förekommer under tiden som gömd även påverkar individen när denne väl fått uppehållstillstånd (Integrationsverket, 2007). Detta är något som Daniela erfarit i förhållande till de aggressionsutbrott hon beskriver. Daniela känner sig redan annorlunda då hon inte fått gå i skolan och därmed inte har den kunskap som förväntas. Vi tolkar det som att hennes raseriutbrott förstärker känslan av att vara annorlunda då detta går emot normer av hur en kvinna ska vara i hennes kultur. Daniela känner sig fortfarande stämplad som annorlunda, inte som gömd utan som avvikare både på grund av att hon inte har den kunskap som andra i hennes ålder samt att hon inte lever upp till den bilden hon själv har av en kvinna. Daniela beskriver också hur hon idag inte pratar om sin tid som gömd, istället är det livet som mamma och vardagssituationer som är samtalsämnena med människor hon träffar. Vi menar att Daniela genom nya speglar har fått en ny syn på sig själv. Idag är hon inte bara syster, dotter och gömd utan även kollega, granne, fru och mamma. Innan var hon omgiven av sin gömda familj och mycket isolerad. Idag har möjligheten till spegling utökats och vi tror att Daniela på detta sätt har kunnat stärka sin identitet.

Josef är den bland våra respondenter som mest framhäver sig själv som annorlunda jämfört med sina jämnåriga vänner. Detta poängterar han själv som något han är medveten om. Han säger att han måste bli accepterad för den han är av omgivningen, om han inte blir det klarar han sig lika bra själv. Han berättar att han har svårt att komma nära sina klasskamrater och upplever att han inte behärskar det sociala samspelet. Dessutom funderar han mycket över hur andra ser på honom. Josef beskriver att han känner sig mer vuxen än andra i sin ålder. Medan klasskamraterna intresserar sig för helgens fest fokuserar Josef på studier och framtidsplaner. Han beskriver sig själv som en mycket analytisk person som funderar kring vem han är och på allt han gått igenom. Josef använder sig av en metafor för att beskriva det bagage han har med sig i livet: medan andra har en ryggsäck drar han runt på två stora rullväskor. Josef säger att det ibland känns som att hälften av honom inte finns då han förlorat hela sin barndom och tonårstid. Även om han har missat mycket ser han tiden som gömd som en bonus, då en del har försvunnit har en annan tillkommit. Sitt lugn, den analytiska förmågan, hans ansvarstagande och målmedvetenhet är alla egenskaper han anser att han fått genom att han levt gömd. Så här beskriver han sig själv jämfört med andra i hans ålder:

"Jag är nog lite annorlunda mot andra tonåringar, eller precis vuxna då. Jag saknar ju som sagt den där anknytningen till allt möjligt och jag saknar den där kemiska kontakten med de i min klass och alla andra och man håller sig alltid lite på distans på något sätt liksom. Man har liksom byggt upp en mur omkring sig och den är väldigt svår att riva. Man vet helt enkelt att man är annorlunda och även hur mycket man än försöker påverka det så kommer det alltid att vara så. Det är lika gärna att inte kämpa emot liksom utan man får tänka på framtiden. Man får tänka vad man vill bli liksom och sätta upp några mål och jobba mot dem." – Josef

Vi uppfattar Josef som ambivalent i sin beskrivning av hur tiden som gömd påverkat honom. Han belyser flera negativa konsekvenser som det fört med sig, samtidigt säger han att han ser den tiden som en bonus. Precis som Zeljko använder sig Josef av vad vi uppfattar som positiv omtolkning då han ser tillbaka på tiden han var gömd (Starke, 2003). Detta tror vi gör att han lättare kan hantera sin situation idag och omfamna sitt förflutna. Den positiva omtolkning som både Josef och Zeljko använder för att kunna hantera sina upplevelser av att vara gömda är en stor kontrast mot Sara som enbart beskriver negativa erfarenheter från denna tid.

Josef beskriver tydligt att han är annorlunda och att han tror att det alltid kommer att vara så. Josefs accepterande av att vara annorlunda tolkar vi som att han genomgått en moralisk karriär. Han har blivit stämplad som avvikare och har själv övertagit denna bild som andra har av honom och gjort den till en del av sig själv. Något annat som kan tolkas som att Josef är stigmatiserad är hans beskrivning av att han funderar mycket kring hur andra ser på honom. Goffman menar att en person med ett stigma ofta känner sig osäker i det sociala samspelet med andra och undrar vad omgivningen egentligen tänker och tycker om honom (Goffman, 2005). Känslan av att vara annorlunda och osäkerheten kring vad andra tycker om honom tror vi försvårar samspelet med andra. Josef beskriver själv att han har en mur omkring sig och detta tror vi påverkar hans möjligheter till nya speglingar. Bristen på nya speglingsmöjligheter minskar Josefs chanser till att se sig själv med nya ögon (Stier, 2003). Detta tror vi kan innebära att han är fast i sitt stigma som avvikare trots att hans förutsättningar har förändrats.

Framtiden

I detta kapitel beskriver vi våra respondenters tankar om framtiden samt känslor av att kunna påverka sin situation idag.

Alla våra respondenter har idag en positiv syn på framtiden och känner att de idag kan påverka sitt liv. Fatima beskriver det som att hon idag känner sig fri och kan göra vad hon vill. Josef är den bland våra respondenter som är mest fokuserad på framtiden. Han strävar efter vad han kallar det normala livet men som han inte tycker att han lyckats uppnå än.

”Jag kan tänka att jag är på väg men jag är inte där ännu. I och med att jag är van vid väldigt snabba förändringar då jag har levt på det sättet. Folk kan ta tio, tjugo år på sig att göra en sak men för mig måste det ske i år, annars liksom, det finns inte nästa år. Men jag har insett att det tar lite tid, den där perfekta idyllen, och det kommer ta ett år eller två innan man har nått dit också. Så det gäller bara att hålla huvudet kallt. Just för mig så är det ju plugget som gäller liksom, plugga och allting. Plugga, träna och sen så blir det bra.” – Josef

Även om alla våra respondenter idag känner att det kan och vågar tänka på framtiden beskriver Josef att det inte är en lätt omställning. Efter att i många år levt dag för dag tror vi att det kan vara svårt med upptäckten att livet inte blir som man tänkt sig med en gång och att vissa saker får lov att ta tid. Josefs beskrivning av sina framtidsdrömmar är att han strävar efter att leva ett ”normalt” liv. Detta anser vi förstärker Josefs tidigare beskrivning av att han känner sig annorlunda. Trots att han fortfarande uppfattar sin situation som svår upplever han att han kan hantera och påverka den. Daniela berättar om sitt liv och sina framtidsdrömmar på detta sätt:

”Bättre kan man inte önska sig faktiskt. Allting är så bra. Jag skulle vilja köpa fler möbler men förutom det. Jag skulle vilja ha ett bättre jobb till exempel, kanske flera barn. Det är det jag vill. Jag känner att jag har hittat den rätta

mannen, jag är lycklig, bra äktenskap och hälsa. Det är det som är det viktigaste, att man har hälsa för om man inte har det så spelar det ingen roll hur mycket pengar och saker man har. Hälsan är jätteviktig hos oss. Så framtiden, jag vet inte, familj. Min familj är min framtid.” – Daniela

Citatet ovan speglar många av våra respondents inställning till framtiden. Det är inga extravaganta drömmar som berörs utan snarare vardagliga framtidshopp så som familj, hus och ett jobb. Majoriteten av våra respondenter vill gärna arbeta inom människovårdande yrken i framtiden. Detta säger flera beror på att de vill hjälpa andra i svåra situationer. Då de själva har erfarenheter av en svår situation tror de att de har förståelse för utsatta människor vilket gör att de vill hjälpa andra.

Att flera av våra respondenter vill arbeta med människovårdande yrken i framtiden kan tolkas som en copingstrategi. De svåra upplevelser man varit med om vänds till något användbart. Känslan av att kunna påverka sin situation och att alla säger sig må bra nu tyder på att våra respondenter idag har starkare känsla av sammanhang. De relativt få och jordnära framtidsdrömmar som de flesta av våra respondenter beskriver tror vi beror på att det idag är nöjda med sin livssituation. De har uppnått det som de i flera år drömt om, nämligen att få permanent uppehållstillstånd.

Slutdiskussion

Efter att ha intervjuat fem unga som levtt gömda och sammanställt våra resultat är det tydligt för oss att våra respondenters erfarenheter ser olika ut. Det finns ingen enhetlig bild av hur det är att vara ung och leva som gömd. Även hur man hanterar dessa erfarenheter och hur det påverkar dem idag ser olika ut. Vi har i vårt resultat- och analyskapitel försökt att skildra dessa olikheter. Att leva som gömd är enligt oss ett komplext fenomen som vi valt att undersöka utifrån fem unika skildringar. Vi vill därför inte förenkla vårt resultat utan istället försöka skildra de nyanser som finns i vårt material. I följande slutdiskussion vill vi beskriva och analysera våra huvudresultat, men vi vill påpeka att det inte heller här finns det några enkla eller enhetliga svar.

Svar på frågeställningar

Hur ser de unga tillbaka på tiden då de levde gömda?

Dålig ekonomi och osäkra boendeförhållanden var verklighet när de levde som gömda. För att klara av sitt uppehälle var alla våra respondenter beroende av hjälp från utomstående. Denna hjälp beskrivs som livsviktig och även något som underlättade den gömda vardagen. Förutom att hjälparna underlättade den praktiska livssituationen så var den sociala kontakten med dessa oerhört viktig för alla våra respondenter.

Rädsla och oro för att bli upptäckt och utvisad är mycket tydligt och återkommande hos de unga då de ser tillbaka på tiden de levde gömda. Vi har även fått många beskrivningar av psykisk ohälsa där de unga skildrar att depressioner, suicidtankar, täta kontakter med psykologer och inläggningar på BUP var en del av livet som gömd, även om erfarenheterna ser olika ut. Känslan av att inte kunna påverka sin situation var framträdande bland de unga under tiden de var gömda vilket ledde till att många under den tiden saknade framtidshopp.

Skolan har en viktig roll när de unga ser tillbaka på tiden som gömd, framförallt då detta var ett andningshål där de för en stund kunde glömma sin svåra situation. Det är dock tydligt att relationen med klasskamraterna var problematisk. Det upplevdes som mycket jobbigt att de inte kunde berätta om sin situation som gömd. Detta innebar att de ibland var tvungna att ljuga för sina vänner men även hålla en distans till sina klasskamrater. Känslan av att vara annorlunda jämfört med andra jämnåriga är tydlig under tiden som gömd. De unga beskriver att de upplevde ett utanförskap både i förhållande till att ha samma rättigheter angående skolgång och i förhållande till delaktighet i samhället. Dessutom beskrivs denna känsla av att vara annorlunda i förhållande till att de på grund av dålig ekonomi inte kunde ha samma saker och kläder som andra jämnåriga. Att relationerna inom familjen var ett viktigt stöd för gömda är tydligt. Flera unga beskriver en tendens till att familjen under tiden de var gömda svetsades samman för att jobba mot sitt gemensamma mål; uppehållstillstånd. Något som är tydligt hos de unga är att de alla känt ett ansvar för sina familjer. Vissa tog ansvar genom att inte belasta sina föräldrar med sina problem medan andra fick ta ett stort praktiskt ansvar.

Hur upplever de unga sin livssituation idag?

De unga beskriver hur de efter att de fått uppehållstillstånd först upplevde en svår period. Vi har fått beskrivningar av hur de mått mycket dåligt, upplevt likgiltighet och att de inte längre visste vilka de var. Detta har vi tolkat som att få uppehållstillstånd

skapar identitetsproblem. Begränsade speglingsmöjligheter och stämpling kan ha reducerat individens identitet till att enbart bestå av att vara gömd, vid besked om uppehållstillstånd försvinner denna identitet och osäkerhet uppstår kring vem den unge är nu.

Idag skildrar alla de unga att de mår bra och att deras psykiska hälsa är bättre än under tiden de var gömda. De menar även att de idag upplever att det har mycket mindre ansvar för familjen. De unga går idag alla i skolan eller arbetar. Flera av dem beskriver att de idag inte längre ser på sig själva som annorlunda utan känner sig som andra jämnåriga. Andra menar att de idag fortfarande upplever att de är annorlunda. Gemensamt för alla de unga är att de har en ljus syn på framtiden och att de har vardagliga framtidsdrömmar om att få ett arbete och en egen bostad.

Hur påverkar tiden som gömd de ungas livssituation idag?

Hur de unga påverkats av att leva gömda försöker vi besvara genom att här jämföra tiden som gömd och tiden idag. Detta är våra iakttagelser och tolkningar inte de ungas egna ord. Vi vill poängtera att de unga troligen har påverkats av att leva gömda på flera sätt, men dessa är de iakttagelser vi har gjort.

Ett sätt som de unga har påverkats på är att de idag känner sig äldre än andra jämnåriga. De beskriver att de tvingats bli vuxna väldigt tidigt och knappt upplevt någon barndom överhuvudtaget. De har under lång tid känt ansvar för sina familjer och detta tycker vi oss se påverkar dem även idag. Även om de idag inte känner samma ansvar för sina familjer så är de som personer ändå väldigt ansvarstagande. De ger en bild av att vara mycket ordentliga ungdomar som satsar på skolan. Vi tycker oss också ha kunnat se att de som är äldst i syskonskaran är de som får ta mest ansvar under tiden som gömd, kanske detta även gör att de påverkas mer negativt av detta efter den perioden. De två som är äldst i syskonskaran av våra respondenter är också de som idag uttrycker mest att de upplever att de är annorlunda. Vi anser även att vi har sett att det finns en skillnad i hur de unga påverkas av att leva gömda beroende av deras ålder. Vi har inte kunnat göra några djupare jämförelser men vi tror att de yngre som vi intervjuat upplever att de påverkas mindre idag av att de har levt gömda än de som är äldre. Vår tolkning är att det kan ha att göra med att de yngre under tiden som gömd inte befann sig i den intensiva process av identitetsskapande som tonårstiden innebär. De skulle också kunna vara som så att upplevelserna av att ha blivit påverkad kommer till även dem i ett senare skede av tonårstiden.

Vi ser också att de unga blivit påverkade av att leva gömda i samspelet med andra jämnåriga, som vi skrev tidigare genom att de beskriver att de känner sig äldre än och därmed inte är på samma nivå som andra jämnåriga. Dessutom beskriver de unga själva att de under tiden de levt gömda hållit distans till jämnåriga klasskamrater vilket vi tolkar innebär att de även idag kan ha begränsningar där de inte fullt ut vågar eller klarar av att delta i det sociala samspelet. Vi menar att det också fortfarande finns ett visst utanförskap bland de unga på grund av den tid de levt gömda. Vi tolkar det som att det finns en fortsatt strävan bland de unga att passa in och vara som alla andra.

Hur hanterar de unga sin livssituation dels som gömda, dels idag?

De unga har gett beskrivningar av att de under tiden som gömda använde sig av olika strategier för att underlätta situationen. Vi har tolkat dessa sätt att hantera den svåra situation som det medför att vara gömd genom teorier om coping. Detta kan innebära att individen konkret försöker förändra den gömda situationen denne befinner sig i för att

underlätta den, så kallad problemfokuserad coping (Lazarus, 1985). Coping kan också ske genom att individen styr sina känslor kopplade till de gömda förhållandena genom så kallad känslufokuserad coping (Starke, 2003). Att undvika svåra känslor kopplade till livssituationen är det mest framträdande sättet för de unga att hantera den gömda situationen. Detta innebär att de exempelvis valde att inte tänka på framtiden och att de inte heller ville prata om det svåra de upplevde. Vi har även sett att det förekommer positiva omtolkningar, det vill säga att de unga valde att inte bara se det svåra i en situation utan vända den till något positivt. Ett annat sätt att hantera tiden som gömd var att konkret genom handling försöka förändra den. Exempel på detta som de unga berättat om är hur de gjorde påtryckningar och skaffade kontakter för att underlätta situationen som gömd. I förhållande till hur de unga hanterar sin situation idag har vi sett att de även nu till stor del använder sig av positiv omtolkning. Vi har också fått beskrivningar av att vissa idag aktivt väljer att inte tänka tillbaka på eller prata om tiden som gömd, utan istället fokusera på nuet och framtiden. Vissa unga har berättat för oss att de idag jämför den svåra situationen de varit med om med andra som upplevt värre saker. Vi tolkar detta som en strategi att hantera det svåra som upplevts genom att i efterhand i jämförelse med andra normalisera det.

Huvudresultat och teoriansknytning

Utifrån vårt insamlade material och svaren på våra frågeställningar tycker vi oss se att de unga inte accepterar rollen som offer. De strävar ständigt mot att ta sig ur denna roll genom att hitta strategier för att kunna påverka sin situation och hantera sina upplevelser. De ungas försök att aktivt förändra sin situation men också den variation bland strategier de använder ser vi som vårt huvudresultat i studien.

I vår analys av de ungas livssituation har vi valt att använda Goffmans (2005) teorier om stämpling och stigmatisering. Vi tolkar det som att den gömda livssituationen kan vara stigmatiserande då det degraderar individen till att bli stämplad som avvikare eftersom denne genom att leva gömd ej har samma rättigheter som andra invånare i landet. Dessutom har individen svårt att själv påverka sin situation utan blir istället beroende av andras hjälp. Vi anser oss ha fått detta bekräftat genom att alla våra respondenter beskriver ett utanförskap och upplevelser av att känna sig annorlunda under tiden då de levde gömda. Vi tycker oss dock se att de unga både under perioden som gömda och idag kämpar emot att bli stämplade som avvikare och offer. Detta tolkar vi som att de unga använder copingstrategier för att hitta funktionella sätt för att hantera svåra situationer. Genom problemfokuserad coping försöker den unge att praktiskt förändra sin situation. Den unge kunde exempelvis fungera som tolk och knyta olika kontakter och på detta sätt skaffa sig vissa fördelar för sig och sina familjer. Enligt vår tolkning är det även tydligt att de unga använder sig av känslufokuserad coping, detta vill säga att de hanterar den svåra situationen genom att styra sina känslor mot något positivt, undvika jobbiga känslor eller välja att omtolka svårigheter till något positivt.

Att kunna använda sig av strategier för att förändra sin situation både under tiden som gömd och idag samt att den unge genom detta strävar mot att inte bli sedd som ett offer eller en avvikare har vi benämnt som vårt huvudresultat. Spegeljag är ett begrepp vi använt oss av genom vår studie för att se på hur den unges identitet ständigt förändras i samspel med andra. Vi tolkar det som att den unge genom speglingar kan förändra sin egen självbild och därmed även sin situation. Ett exempel på detta är när den unge genom skolan får nya speglingsmöjligheter. Detta är en miljö där ingen känner till att den unge lever gömd, de speglingar som individen får genom skolan menar vi därmed hjälper den unge att ta sig ur offerrollen och se på sig själv på andra sätt.

Vi har i våra intervjuer sett att våra fem respondenter har olika sätt att hantera sin situation på. Detta anser vi i sig är ett intressant resultat då det visar att erfarenheterna av att leva gömd inte är enhetliga utan kan se ut på olika sätt. I de olika berättelser vi skildrar men även inom varje persons egen berättelse växer en kontrastrik bild fram. Alla hanterar sina situationer på olika sätt men har idag ändå klarat att ta sig igenom tiden som gömd, mår bra och har en positiv syn på framtiden. Detta tycker vi tyder på att det inte finns ett sätt utan flera som man kan klara av den gömda situationen på. Därför anser vi att en viktig uppgift för både professionella och hjälpare är att arbeta med unga som lever eller har levt gömda genom att stärka deras KASAM. Vi anser att känsla av sammanhang ligger till grund för att kunna hantera svåra livssituationer. Dessutom tror vi att man genom att ta fasta på det positiva hos varje enskild individ med små medel kan åstadkomma avgörande förändringar.

Att de unga känner delaktighet i sociala verksamheter är viktigt för att kunna känna meningsfullhet i svåra situationer (Antonovsky, 2005). Vi tror också det är viktigt att förklara för de unga vad som händer angående till exempel avslag, nya ansökningar och överklaganden för att öka deras begriplighet. Även om detta självklart måste anpassas till individens ålder. Förutom att förstå vad som händer i asylärendet tror vi också att det är viktigt att de unga förstår situationen i hemlandet, varför familjen flytt och varför de gömt sig. Utöver att öka känslan av meningsfullhet och begriplighet tror vi att det är viktigt att stärka salutogena faktorer både inom individen och i omgivningen för att öka möjligheterna att kunna hantera och klara av svåra situationer. Vi tror att skolan spelar en viktig roll för att stärka KASAM hos unga som lever gömda då de genom skolan kan knyta betydelsefulla relationer med både viktiga vuxna men även med barn och på det sättet träna sin sociala kompetens. Dessutom tror vi att skolan kan utgöra en viktig social gemenskap för de unga som kan öka deras känslor av meningsfullhet. Ett annat sätt att stärka KASAM hos unga som lever gömda tror vi är att jobba med deras föräldrar. Att stärka de vuxna i sin föräldraroll och aktivt arbeta för att reducera barnens ansvar för familjen är en salutogen faktor som hjälper de ungas skapande av KASAM (Hult & Waad, 1999). Ytterligare en tänkbar metod för att stärka KASAM hos unga som lever gömda tror vi är genom gruppverksamheter för denna målgrupp. I en grupp med andra gömda tror vi att de skulle kunna släppa på den distans de beskriver att de är tvungna att ha till sina klasskamrater och därmed öka sina speglingsmöjligheter. Förutom möjligheter att dela sina erfarenheter med andra i samma situation tror vi att en gruppverksamhet är ett utmärkt forum för att stärka de ungas självförtroende, känna gemenskap, träna den sociala förmågan och göra kreativa aktiviteter tillsammans med andra.

Att våra respondenter inte ser sig själva som offer, att alla idag säger att de mår bra och ser ljus på framtiden skulle kunna tolkas som att de idag har en stark känsla av sammanhang. Även om de har klarat sig igenom tiden som gömd och flera idag säger att de blivit stärkta av erfarenheten tror vi att de fortfarande kan ha tuffa perioder framför sig i livet. Vi tolkar det som att alla idag har funktionella copingstrategier som hjälper dem att hantera erfarenheterna från den gömda perioden. En copingstrategis funktionalitet är beroende av sammanhanget (Monat & Lazarus, 1985). Detta tolkar vi som att funktionella copingstrategier idag kan kanske bli destruktiva i framtiden. För att de unga ska kunna fortsätta leva ett bra liv tror vi att de behöver vara flexibla i sin användning av copingstrategier. Kanske kommer det en dag då det är mer funktionellt att konfrontera sina svåra känslor som vissa idag undviker?

Även vi hade vid uppsatsens början en bild av gömda flyktingar som till stor del bestod av att vi såg på dem som offer för den svenska asylnpolitiken. Vår bild har under arbetets gång förändrats då vi mött fem otroligt starka och kapabla unga människor. De har

kämpat och klarat sig igenom en mycket påfrestande livssituation. Flera menar till och med att tiden som gömd gjort att de växt som människor och blivit starkare. Vi har blivit imponerade av deras överlevnadsförmåga och styrka samtidigt som vi under arbetets gång kommit att betrakta en del av detta som copingstrategier. Vi är dock medvetna om att de unga som vi intervjuat målar bilden av tiden som gömd i dagens ljus. Kanske hade tiden som gömd beskrivits som ännu svårare om vi mött dem när de fortfarande var gömda.

Kritisk metoddiskussion

Den grupp ungdomar som vi intervjuat kan i någon mån sägas vara speciell eftersom de valts ut av representanter för frivilligorganisationer. Vi tror att de valts ut därför att de antogs vara öppna, orädda och för att de bedömdes kunna fungera i en intervjusituation. Respondenterna är också en liten grupp och resultat och slutsatser kan inte generaliseras eller göra anspråk på att vara representativa för hela gruppen gömda. Trots det anser vi att de kunskaper vi fått genom att tala direkt med dessa unga är en intressant pusselbit i den stora problematik som finns runt gömda. Som vi tidigare nämnt så har vi alla en förförståelse vilket innebär att våra tolkningar av fenomenet påverkas av våra tidigare erfarenheter, detta tror vi är särskilt viktigt att reflektera över när man gör en kvalitativ studie. Vi har i denna studie överraskats av en annan bild än den offerbild vi hade av de gömda när vi började arbetet. Detta har lett till att vår förförståelse inte helt bekräftats utan fått omvärderas under arbetets gång.

Det är ofrånkomligt att en studie innehåller tolkningar varför gränsen mellan resultat och analys samt slutdiskussion inte alltid blir glasklar. Vi har därför försökt tydliggöra det teoretiska perspektiv som utgjort våra glasögon under detta arbete. Vi har även strävat efter att dokumentera hela processen så att den lätt kan följas av läsaren. När det gäller tolkning av data har enligt vår mening intervjuerna med de unga gett viktig information. Vi har genom hela processen strävat efter att vara öppna inför vad vi sett, vilket inneburit att skapa antaganden utifrån upptäckter i det empiriska materialet och finna rimliga förklaringar till dessa med hjälp av vår teoretiska tolkningsram. Studiens data hade kunnat tolkas på en mängd alternativa sätt utifrån annorlunda förförståelse eller val av teorier. Att värna om kvalitet och trovärdighet har dock varit vår strävan genom hela processen.

Förslag på vidare forskning

Vi skulle tycka att det vore intressant om en studie gjordes där man under längre tid kan följa unga som levt gömda. Man skulle till exempel kunna göra en uppföljningsstudie om några år med de ungdomar vi intervjuat. Vi skulle även vilja se att de gjordes en jämförande studie mellan före detta gömda samt före detta asylsökande som inte levt gömda. Detta för att tydliggöra vilka effekter tiden som gömd har och vilka konsekvenser som kommer från det faktum att man flytt från sitt hemland. Detta skulle tydligare visa följderna av att leva gömd för individen. Även en jämförande studie mellan barn och ungdomar i olika åldrar som speglar deras olika upplevelser och påverkan anser vi skulle vara mycket intressant. Vi har berört att mycket av den tidigare forskningen som gjorts koncentrerat sig på PTSD. Det skulle vara intressant att kombinera vårt förhållningssätt med det som tidigare forskning har. Kanske en studie där PTSD och coping står som olika poler i en teoretisk referensram för att få ytterligare en fördjupad förståelse av de gömdas situation?

Referenser

Andersson H, Ascher H, Björnberg U, Eastmond M, Mellander L (red) (2005): *The asylum-seeking child in Europe*. Göteborg: Centre for European Research at Göteborg University (CERGU).

Angel B, Hjern A (1992): *Att möta flyktingbarn och deras familjer*. Lund: Studentlitteratur.

Angel, B/Hjern, A (2004): *Att möta flyktingar*. Lund: Studentlitteratur.

Antonovsky A (2005): *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.

Ascher Henry, Universitetslektor vid Nordiska Högskolan för Folkhälsovetenskap: Forskar om flyktingskap, migration och hälsa. Samtal 2008-03-15.

Bergsten B (1998): Känsla av sammanhang (KASAM) utifrån en kvalitativ studie av unga barnfamiljer. I Kumlin T (red): *Känsla av sammanhang i teori, empiri och kritik*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.

Ekblad S (1998): Handlar det om vilka ”kulturella glasögon” vi ser med? I Forskningsrådsnämnden: *Röster om KASAM: 15 forskare granskar begreppet Känsla av sammanhang*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden (FRN).

Ekblad S, Larsson B (2007): *Kartläggning av den psykiska hälsan hos f.d. gömda asylsökande i Värmland: En pilotstudie*. Karlstad: Center för Traumatisk Stress.

Franzén E (2001): *Att bryta upp och byta land*. Stockholm: Natur och Kultur.

Gilje N, Grimen, H (2005): *Samhällsvetenskaparnas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.

Goffman E (2005), [1972]: *Stigma – Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag.

GP (2005): Ljusning för apatiska flyktingbarn. *Göteborgs-Posten*: 2005-07-08 (s2).

GP (2006): Tillfällig asyllag och gömda flyktingar. *Göteborgs-Posten*: 2006-12-10 (Nyheter, s13).

Hansson B (2005): Sverige sviker sina löften till barn i nöd. *Göteborgs-Posten*: 2005-09-22 (Debatt, s51).

Hilte M (1996): *Avvikande beteende: En sociologisk introduktion*. Lund: Studentlitteratur.

Hjern A (2005): Refugee children's long-term adaption in Sweden: General outcomes and prognostics factors. I Andersson H, Ascher H, Björnberg U, Eastmond M,

Mellander L (red): *The asylum-seeking child in Europe*. Göteborg: Centre for European Research at Göteborg University (CERGU).

Hoffman U (2006): Vänsterpartiet: Osakligt om apatiska barn. *Göteborgs-Posten*: 2006-05-31 (Debatt, s31).

Hult S, Waad T (1999): Känslan av sammanhang går att påverka: Den salutogena modellen i förändringsarbete med ungdomar. *Ur-sinnet*: nr3.

Ingleby D (2005): Meeting the needs of young asylum-seekers: The role of creative activities. I Andersson H, Ascher H, Björnberg U, Eastmond M, Mellander L (red): *The asylum-seeking child in Europe*. Göteborg: Centre for European Research at Göteborg University (CERGU).

Integrationsverket (2007): *Nyanlända efter flera år?: En intervjustudie bland barnfamiljer som fått uppehållstillstånd efter att ha vistats i Sverige under lång tid*. Norrköping: Integrationsverket. (Hämtad på www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/integrationsverkets%20publikationer%202007.htm 2008-04-10).

Kvale S (1997): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson (2005 a): Kvalitativ metod. I Larsson S, Lilja J, Mannheimer K (red): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson (2005 b): Teori, metod och empiri. I Larsson S, Lilja J, Mannheimer K (red): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Lazarus R.S (1985): Costs and benefits of denial. I Monat A, Lazarus R.S (red): *Stress and coping: an anthology*. New York: Colombia University Press.

Lennartsson R (2007): Mellan hopp och förtvivlan: Erfarenheter och strategier i väntan på asyl. *En skriftserie från NTG-asyl & integration*: nr4.

Lilja J (2005): Problemformulering. I Larsson S, Lilja J, Mannheimer K (red): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Läkare utan gränser (2005): *Gömda i Sverige: Utestängda från hälso- och sjukvård*. Stockholm: Läkare utan gränser (Hämtad på www.lakareutangranser.se 2008-03-12).

Lööf D (2005): Informationssökning. I Larsson S, Lilja J, Mannheimer K (red): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Migrationsverket (2008 a): *Vem får asyl?* Migrationsverket: www.migrationsverket.se. Hämtad 2008-04-08.

Migrationsverket (2008 b): *Asylärendets gång*. Migrationsverket: www.migrationsverket.se. Hämtad 2008-04-08.

Migrationsverket (2008 c): *Resultat av den tillfälliga lagen om prövning av beslut om av- och utvisning*. Migrationsverket: www.migrationsverket.se. Hämtad 2008-04-08.

- Migrationsverket (2008 d): *Kort om migration*. Migrationsverket:
www.migrationsverket.se. Hämtad 2008-04-08.
- Monat A, Lazarus R.S (1985): *Stress and coping: an anthology*. New York: Colombia University Press.
- Repstad P (2007): *Närhet och distans: kvalitativa metoder I samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- SCB (2008): Statistiska centralbyrån: www.scb.se. Hämtad 2008-04-10.
- Socialstyrelsen (2006): Grupper utanför. I *Social rapport 2006*. Stockholm: Socialstyrelsen (Hämtad på www.socialstyrelsen.se 2008-04-15).
- SoS (1994:8): *Gömd* Stockholm: Socialstyrelsen.
- SoS (1999:5): *När barn lever gömda* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Starke M (2003): *Att bli tonåring: ett föräldraperspektiv*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Stier J (2003): *Identiteter: människans gåtfulla porträtt*. Lund: Studentlitteratur.
- Svenning C (1997): *Metodboken*. Eslöv: Lorentz.
- Thomsson H (2002): *Reflexiva intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet (2002): *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet:
http://www.vr.se/download/18.6b2f98a910b3e260ae28000360/HS_15.pdf
Hämtad 2008-04-27.
- Vestin, S (2007-10-24): Föreläsning vid seminariet "Barn utan papper är också barn": Barn som offer eller rättssubjekt.
http://www.utanpapper.nu/Documents/utanpapper/barn_som_offer.pdf. Hämtad 2008-05-04.
- Waldehorn A (red) (2007): *Barn utan papper: Barn först och främst*. Stockholm: Rädda barnen.
- Zetterström R (2006): Behandlingen av de apatiska flyktningbarnen är skandalös. *Dagens Medecin*: 2006-10-18.
-

Bilagor

Bilaga 1: Presentation av tidigare forskning

Gömd (SoS 1994:8) är en utredning som gjordes år 1993 av Statens invandrarverk samt Socialstyrelsen på uppdrag av regeringen. Det främsta syftet med utredningen var att undersöka gömda flyktingbarns situation i Sverige. För att besvara vissa av dessa frågor användes statistik från Statens invandrarverk samt från Rikspolisstyrelsen. Material samlades även in genom en hearing och intervjuer med professionella samt ideella organisationer som kommer i kontakt med målgruppen och delade med sig av sin kunskap och erfarenhet.

När barn lever gömda (SoS 1999:5) är en uppföljning på utredningen *Gömd*. Det är en utredning som utmynnats ur att Socialstyrelsen och Statens invandrarverk år 1998 fick i uppdrag av regeringen att kartlägga samt analysera utvecklingen i förhållande till barn som hålls gömda för att avvisningsbeslut ej ska kunna verkställas. Datan är inhämtad från många olika håll; enkäter, hearings, kunskapssammanställningar, statistikbearbetning, intervjuer samt internationella jämförelser.

Barn utan papper (Walderhorn, 2007) är en rapport som getts ut av Rädda barnen. Rapporten bygger på erfarenheter från Rädda Barnens projekt www.utanpapper.nu för gömda barn och ungdomar samt på kunskap från olika hjälpare som arbetar med målgruppen. Denna kunskap samlades in under ett seminarium där även ungdomar som levt utan papper i Sverige delade med sig av sina erfarenheter .

Kartläggning av den psykiska hälsan hos före detta gömda asylsökande i Värmland (Ekblad & Larsson, 2007) är en kvantitativ undersökning genomförd på initiativ av Center för Traumatisk Stress i Värmland. Målgruppen är både barn och vuxna som levt gömda men i samband med den tillfälliga lagen inkommit med en ny asylansökan och blivit registrerade i Värmland. Målet med rapporten är att kartlägga den enskildes och målgruppens psykiska hälsa med hjälp av hälsoundersökningar hos en sjuksköterska och olika typer av hälsoenkäter och självskattningsskalor. Totalt deltog 61 personer i projektet.

Gömda i Sverige. Utestängda från hälso- och sjukvård (Läkare utan gränser, 2005) är en studie med syfte att undersöka vilka hinder som gömda möter när de söker vård, samt få en större kunskap om deras sociala situation. Organisationen Läkare utan gränser som har gjort studien erbjuder vård till gömda i Stockholmsområdet via ett volontärnätverk som består av läkare, barnmorskor, sjukgymnaster, sjuksköterskor och psykologer. Studien genomfördes under 2005 bland patienter över 18 år som fått hjälp via organisationens nätverk. Undersökningen omfattade två enkäter; en om hälsa och sociala behov som besvarades av 102 personer och en annan om psykisk ohälsa som besvarades av 23 personer. Dessutom gjordes sex stycken djupintervjuer.

Nyanländ efter flera år (Integrationsverket, 2007) bygger på 15 stycken djupintervjuer gjorda med enskilda föräldrar eller par som har fått permanent uppehållstillstånd i samband med den tillfälliga lagen. Vissa av respondenterna har levt gömda i Sverige men bland de intervjuade finns även de som levt öppet hos släktingar eller på flyktingförläggningar och personer som fått stanna i Sverige på grund av verkställighetshinder. Syftet med studien är att öka kunskapen om hur livssituationen ser ut för denna grupp men också samla in kunskap om gruppen som kan användas i introduktionsarbetet.

The Asylum-seeking child in Europe (Andersson m.fl., 2005) innehåller artiklar från en rad akademiska forskningsområden, skrivna av människor med olika professionell bakgrund. Boken är ett resultat av en internationell konferens som hölls i Göteborg 2004 för att diskutera situationen för och öka kunskapsläget om asylsökande barn i Europa. I boken skriver 17 olika författare om asylsökande barn situation och detta ämne belyses ur flera olika perspektiv så som juridiskt, medicinskt, psykologiskt och pedagogiskt.

Att möta flyktingar (Angel & Hjern, 2004) och *Att möta flyktingbarn* (Angel & Hjern, 1992) är två böcker båda skrivna av psykologen Birgitta Angel och barnläkaren Anders Hjern. Båda har mångårig erfarenhet av att arbeta med flyktingar och har även forskat på områden så som flyktingars psykiska hälsa och hälsovård i det mångkulturella samhället. Boken vänder sig främst till personal inom vård och socialtjänsten. Den behandlar flyktingars livsvillkor i hemlandet och i exil men har även vissa avsnitt som specifikt behandlar gömda flyktingars problematik.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Bilaga 2: Informationsbrev till respondenter

Är du en ungdom som tidigare har levt gömd?

Vi är två tjejer som studerar till socionomer i Göteborg. Just nu skriver vi en uppsats om ungdomar som tidigare levt gömda. Vi vill gärna intervjua dig som är ungdom; som idag har uppehållstillstånd men tidigare levt gömd i Sverige. Intervjuerna kommer att ta ca 45 minuter och om du vill vara med så bestämmer vi tillsammans en tid och plats som passar dig. Frågorna kommer att handla om hur ditt liv ser ut idag, tiden som gömd och hur den har påverkat dig.

- Det är helt frivilligt att vara med på en intervju.
- Du kan när som helst avbryta intervjun.
- Du behöver inte svara på frågorna som ställs.
- Du kommer att vara anonym, vi kommer varken att skriva eller berätta vem du är.
- Intervjuerna kommer inte att användas till något annat än vår uppsats.

Vi vill med vår uppsats öka kunskapen och förståelsen av hur ungdomar som tidigare levt gömda har det idag. Dina erfarenheter, upplevelser och tankar är viktiga för oss!

Om du kan tänka dig att bli intervjuad eller har några frågor kan du e-posta oss eller skicka ett sms så ringer vi upp dig. Du kan också lämna ditt namn och telefonnummer direkt till diakonen Eva.

Tack på förhand!

/Johanna och Karin

Johanna Korol mob:

Karin Andersson mob:

E-post:

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Bilaga 3: Informationsbrev till målsman

Till föräldrar/målsmän

Vi är två studenter på socionomprogrammet i Göteborg som skriver en uppsats om ungdomar som tidigare levt gömda. Vi vill gärna intervjua ungdomar som idag har uppehållstillstånd men tidigare levt gömda i Sverige. Frågorna kommer att handla om hur ungdomarnas liv ser ut idag, tiden som gömd och hur den har påverkat dem.

Det är helt frivilligt att vara med och man kan när som helst välja att avbryta intervjun. Ditt barn kommer att vara anonym och vi kommer varken att skriva eller berätta vilka som har medverkat i studien. Intervjuerna kommer inte att användas till något annat än vår uppsats.

För att kunna genomföra en intervju med ditt barn behöver vi ditt godkännande. Om du har några frågor, kontakta oss gärna. Tack på förhand!

Med vänliga hälsningar Johanna Korol och Karin Andersson

Johanna mob: E-post:

Karin mob: E-post:

Härmed intygar jag att mitt barn får delta i en intervjustudie om ungdomar som tidigare levt gömda.

.....

Namn på mitt barn

.....

Målsmans/förälders underskrift

.....

Ort och datum

Bilaga 4: Intervjuguide

Bakgrund

Hur gammal är du?
Vilket land kommer du ifrån?
När fick du permanent uppehållstillstånd i Sverige?
Hur länge levde du gömd?

Livssituationen som gömd

Individ

Hur ser du tillbaka på tiden som gömd?
Finns det någonting som underlättade din tid som gömd?
Finns det någonting som försvårade din tid som gömd?
Vad tänkte du om din framtid under tiden då du var gömd?
Kände du att du kunde påverka din livssituation när du levde gömd?

Familj och nätverk

Hur bodde du som gömd?
Flyttade du mycket?
Hur ser din familj ut, hur många syskon, mamma & pappa, övrig släkt?
Var hela familjen samlad under tiden ni var gömda?
Förstod du varför din familj valde att gömma sig?
Var du med och bestämde att ni skulle gömma er?
Hur var relationerna i familjen när ni var gömda?
Hur mådde familjemedlemmarna?
Hur mådde du själv under tiden som gömd?
Kände du ansvar för familjen eller situationen?
Kände du att du kunde vara barn under tiden som gömd?
Kände du andra personer som var gömda? Vilken betydelse har det haft för dig?
Fick du hjälp av någon organisation eller privatperson under tiden som gömd?
Vilken typ av hjälp fick du?
Vad betydde deras hjälp för dig?
Har du fortfarande någon kontakt med dessa?

Sysselsättning

Gick du i skolan? Hur upplevde du det?
Kunde du träffa kompisar?
Kunde du ha några fritidsintressen?
Berättade du för kompisar att du var gömd?

Livssituationen idag

Individ

Hur ser du på ditt liv idag?
Kan du beskriva känslorna när du fick uppehållstillstånd?
Berättar du för människor du möter, t.ex. klasskompisar, lärare att du levt gömd?
Hur ser du på dig själv jämfört med dina vänner som inte levt gömda?
Tänker du idag ofta på tiden då du levde gömd?
Har du några framtidsdrömmar? Hur ser de ut?
Känner du att du kan påverka din livssituation idag?

Familj och nätverk

Hur ser relationerna i familjen ut idag?

Hur mår familjemedlemmarna idag?

Hur mår du själv idag?

Tycker du att du har samma slags ansvar för familjen idag som du eventuellt hade som gömd?

Tycker du att du idag kan vara barn/ungdom som andra i din ålder?

Hur ser din umgängeskrets ut? Släkt, vänner, föreningar?

Umgås du med andra människor som också har levt gömda? Är det viktigt för dig?

Sysselsättning

Vilken sysselsättning har du?

Hur trivs du med din sysselsättning?

Vad gör du på fritiden?

Är det något annat du vill tillägga eller berätta om?
